

Vida Deželak-Barič

Organiziranost Komunistične partije Slovenije na Dolenjskem in Notranjskem v letih 1941-1943

Stanje partijske organizacije ob pričetku vojne

Večji del Dolenjske in Notranjske ter Ljubljano je zasedel italijanski okupator in združil v Ljubljansko pokrajino. V okvir imenovane okupacijske enote, kateremu se je prilagodila tudi organiziranost KPS, ni prišel tisti del zahodne Notranjske (Postojna, Pivka, Ilirska Bistrica), ki je pripadel Italiji ob koncu prve svetovne vojne, ter dolenjsko gričevje (pas južno od Save) in Krško polje, kar je nemški okupator priključil k Štajerski in Gorenjski.

To območje je imelo izrazito kmečki značaj in ga je z izjemo Ljubljane ter nekaterih večjih krajev opredeljevala slaba gospodarska razvitoost, kar se je med drugim tudi odražalo v različni gostoti mreže partijskih organizacij. V delovanju partije je bila občutna izrazita usmerjenost v mesta in njihovo okolico z bolj ali manj močno industrijo in z večjim številom delavcev oziroma delavcev-kmetov, medtem ko je bilo delo v nekaterih podeželskih oziroma kmečkih predelih, kot so hriboviti predeli Dolenjske, Kočevske in Notranjske, dosti manj intenzivno ali pa povsem odsotno.

Pred vojno je bilo obravnavano območje v pogledu organiziranosti partije razdeljeno na štiri okrožja: belokranjsko, kočevsko, novomeško in ljubljansko, medtem ko Notranjska zaradi šibke partijske organizacije ni bila organizirana v samostojno okrožje. Delo v teh okrožjih je neposredno usmerjal centralni komite KPS iz Ljubljane.¹

V Beli krajini je bila partijska organizacija v primerjavi s podobnimi izrazito kmečkimi predeli sorazmerno močna, saj je bilo aprila 1941 tu okoli 65 članov KPS organiziranih v celicah Črnomelj - mesto, Črnomelj - livarna, Kanižarica - Loka, Gradac, Podzemelj, Metlika, Semič in Mlake.²

V okrožnem komiteju KPS za Belo krajino, katerega so delegati izvolili na partijski konferenci februarja 1941, so bili Matija Bahor kot sekretar ter člani: Jože Mihelčič, Ivan Črnič, Jože Slanc in Jože Vrščaj, po nekaterih podatkih pa tudi Milan Kovačič in Niko Žunič. Bahor, Črnič in Vrščaj so tvorili ožje vodstvo, t. i. biro komiteja.

¹ Franci Strle, Tomšičeva brigada, uvodni del, Ljubljana 1980, str. 173-191.

² Podatki o celicah v belokranjskem okrožju so različni. Iz številnih življenjepisov belokranjskih aktivistov, ki jih je zbral Martin Šlibar in jih hrani A INZ (dalje: Gradivo za belokranjsko okrožje), so razvidne zgoraj navedene celice. Pripomniti je treba, da navaja Tone Šušteršič (Gradivo za belokranjsko okrožje), ki je vrsto let pred vojno redno prihajal iz Ljubljane v Belo krajino in so mu bile razmere nedvomno dobro poznane, le štiri celice: Črnomelj, Semič, Gradac in Metlika. Tovrstne podatke je moč najti še v nekaterih drugih spominskih zapiskih pa tudi v literaturi. Navedeni štirje kraji so res predstavljali središča partijske dejavnosti, na katere so se močno vezale okoliške organizacije, pa so morda zato v spominih nekaterih ostali kot edini kraji s partijskimi celicami.

Februarja je Črniča zamenjal Vladimir Mišica, potem pa do poletja 1941 v OK KPS ni prihajalo do sprememb.³

Že leta 1940 naj bi začeli ustanavljati tudi rajonske komiteje za Semič, Gradac, Metliko in Črnomelj, kjer so delali posamezni člani OK, toda oprijemljivih podatkov o tem ni, razen za rajon Gradac, kjer je bil sekretar RK KPS Jakob Butala.⁴ Kaže, da je tu šlo bolj za zamatke rajonov oziroma za močnejše aktivne, kot pa za jasno organizirane partijske forume. Za to domnevo govori tudi dejstvo, da začno v tem okrožju brez vidnejše kontinuitete definitivno oblikovati rajone in rajonska vodstva pozimi 1941–1942, česar v primeru, da bi bila uveljavljena razdelitev okrožja na rajone že pred vojno, ne bi bilo potrebno.

Sorazmerno močna je postala pred vojno partijska organizacija v okolici Kočevja oziroma v kočevskem okrožju. Okrožje je obsegalo ozemlje od Kolpe do robov Bele krajine pa do Loške doline in Velikih Lašč. V začetku leta 1941 so bile v okrožju naslednje celice: Kočevje – Dolga vas, 4 celice na Rudniku pri Kočevju, Konca vas pri Kočevju, Ribnica, Velike Lašče, Koprivnik, Črni Potok in Knežja Lipa – Spodnji Log. Vseh članov KPS je bilo okoli 65.⁵

Partijsko organizacijo je pred vojno pa vse do aretacije 28. aprila 1942 vodil okrožni sekretar Jože Šeško. Člani OK KPS Kočevje so še bili: Albin Videnič, Polde Knapič, Tone Marinč in Ludvik Tomšič.⁶ V samem mestu Kočevje pa je obstajal tudi mestni komite KPS, katerega sekretar je bil Tone Marinč.⁷

V novomeškem okrožju je bilo ob pričetku vojne 31 članov KPS. Celice so bile v Novem mestu, Vavti vasi – Straži, Dolenjskih Toplicah, Šentjerneju, Bršlinu, postopoma pa se je začela s tem okrožjem povezovati še celica v Telčah, ki je prej spadala v brežiško okrožje. Posamezni člani so bili še v Birčni vasi, Dobrniču, Ajdovcu in Žužemberku.

OK KPS Novo mesto so od okrožne konference septembra 1940 sestavljali sekretar Vinko Kristan, Ivan Bartol, Maks Henigman, Vilma Bebler, Angela Henigman, Jože Ravbar, Niko Šilih in verjetno tudi Jože Slak. Še v aprilu 1941 sta bila na novo dolžnost v Ljubljano poklicana Kristan ter Beblerjeva in tedaj je prevzel sekretarske dolžnosti Dušan Jereb, junija pa so vključili še Jožeta Borštarnarja, ki ga je organizacijski sekretar CK KPS Tone Tomšič poklical iz brežiškega okrožja in ga zadolžil za organiziranje KPS in OF v mirnski dolini.⁸

³ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje, Vladimir Mišica; Anton Štampohar, Kronološki pregled naprednega političnega gibanja na območju občin Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje, Novo mesto 1983, str. 126, 127.

⁴ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje, Matija Bahor; Anton Štampohar, V borbi je zmaga, v zmagi je pravica in svoboda – Jakob Butala (1903–1942), Dolenjski zbornik 1985, Novo mesto 1985, str. 268.

⁵ A INZ, Gradivo za kočevsko okrožje (zbral France Fajdiga) – glej predvsem izjave Dušana Bravnčarja, Poldeta Knapiča, Rajka Jenka, Marije Knapič, Ivana Erkarja, Franca Ožbolta, Petra Čera, Lojzeta Komeričkega, Janeza Hočevarja in Angele Prijatelj; A RS, Gradivo družbenopolitičnih organizacij (bivši ZA CK ZKS), spominsko gradivo: fasc. 24, magnetofonski zapis s sestanka predvojnih članov KP 31. marca 1959 v Kočevju; fasc. 23, Življenjepis Poldeta Knapiča.

⁶ Dolenjski zbornik 1961, Novo mesto 1961, str. 22.

⁷ Pismo Rajka Jenka 23. 5. 1983 piscu.

⁸ A INZ, Gradivo za novomeško okrožje (zbral Martin Šlibar) ter na osnovi tega spominskega gradiva napravljen elaborat Martina Šlibarja »Razvoj Komunistične partije, SKOJ in odborov OF v bivšem okrožju

Najslabši je bil položaj na **Notranjskem**. Medtem ko je v začetku tridesetih let imela partija tu sorazmerno močne pozicije, je po razkritju partijske organizacije leta 1933 in po t. i. »notranjskem procesu« njena aktivnost zelo upadla. Tako so obstajale aprila 1941 na celotnem Notranjskem samo tri celice, in sicer v Borovnici, na Vrhniki in Loški dolini, ki so šteje skupaj 14 članov, ti pa so bili povezani s posameznimi partijskimi voditelji v Ljubljani. Tu je delovalo še nekaj komunistov, ki pa jim partijski staž ni priznan. Zaradi navedene šibke organiziranosti je bil na sestanku notranjskih komunistov 27. maja 1941 v Borovnici, kateremu je prisostvoval tudi član CK KPS Miha Marinko, sprejet med drugim tudi sklep o intenzivnejšem vzpostavljanju osnovnih partijskih organizacij, ki naj štejejo maksimalno po pet članov, najuspešnejši med njimi pa naj prevzamejo sekretarstvo.⁹

Ljubljansko okrožje sicer ni predmet pričujoče obravnave,¹⁰ vendar je potrebno poudariti, da je Ljubljana predstavljala pred in po začetku vojne glavni organizacijsko-politični center KPS z najštevilčnejšo partijsko organizacijo. Glede na to, da se je v njej zadrževalo najožje partijsko vodstvo Slovenije, da je postala središče narodnoosvobodilnega gibanja ter da so se v njej razvile številne dejavnosti, organizacije in ustanove splošnega pomena, je pomembno vplivala tudi na razvoj in delo partijske organizacije na Dolenjskem in Notranjskem, še zlasti zato, ker ti dve pokrajini po razkosanju Slovenije edini nista bili ločeni od Ljubljane.

Partijsko članstvo v ljubljanskem okrožju, ki je obsegalo mesto Ljubljano s širšo okolico (do Borovnice, Vrhnike, Polhovega Gradca, Medvod, Črnuč, Zaloga in Grosupljega), je do aprila 1941 naraslo na okoli 250 članov KPS, združenih v približno 40 celicah, kar je predstavljalo okoli 1/5 celotnega takratnega partijskega članstva v Sloveniji.

Številčna rast in organizacijska izgradnja KPS v letu 1941

Po okupaciji je partijska organizacija na celotnem območju Ljubljanske pokrajine beležila v pomladanskih in poletnih mesecih l. 1941 razmeroma hitro številčno rast, kar se je med drugim odražalo tudi v njeni organiziranosti. Nastajale so nove celice, oziroma so se že obstoječe razširile z novimi člani in kandidati iz vrst najaktivnejših aktivistov Osvobodilne fronte. Sredi leta 1941 se je obseg ljubljanskega okrožja nekoliko zmanjšal, ker sta na njegovem južnem obrobju nastali dve novi okrožji – grosupeljsko in notranjsko. Na tem območju je partijska organizacija narasla do tolikšne mere, da je že bilo umestno in potrebno oblikovati nove teritorialno-politične enote

Novo mesto« (dalje: Martin Šlibar, KP, SKOJ in OF v novomeškem okrožju), str. 112–131; Ivo Pirkovič, Predstraže ilegalnega Novega mesta, Dolenjski zbornik 1961, str. 68.

⁹ A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 32: Franc Popit in Ivan Novak, Notranjska 1934–1941; Franc Levec, Loška dolina. Anton Avsec, Janez Šumrada, Kratak oris priprav na množično vstajo in na oblikovanje osvobodjenega ozemlja na Notranjskem pozimi 1941–1942, Notranjski listi II, Cerknica 1981, str. 153.

¹⁰ Takšno odločitev je v prvi vrsti narekovalo dejstvo, da je razprava o KPS v Ljubljani in njeni neposredni okolici že objavljena. Glej: Vida Deželak, Organizacijski razvoj KPS v Ljubljani od aprila 1941 do septembra 1943, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984.

in partijske forume zaradi učinkovitejšega povezovanja in aktiviranja novo nastalih celic, obvladovanja terena nasploh in nenazadnje so manjša okrožja v razmerah, ko je bila partijska organizacija na določenem območju šele v začetni fazi izgradnje, ko še ni bila izpeljana klasična organizacijska shema in je delo slonelo na omejenem številu partijskih organizatorjev, prispevala k večji konspirativnosti.

Vzrokov za uspešno organizacijsko rast partije je bilo več, oziroma so za to morali biti izpolnjeni določeni pogoji. Partija si je že pred vojno pridobila krog simpatizerjev, tesnih sodelavcev ter kandidatov, ki jih iz različnih vzrokov formalno ni pritegnila v vrste KPS. V razmerah okupacije pa so se ti ljudje izkazali kot požrtvovalni aktivisti in so bili sprejeti v KPS. Pomembno je bilo tudi dejstvo, da je bil italijanski okupator v primerjavi z nemškim bistveno slabše pripravljen na okupacijo in na preventivne ukrepe proti morebitnim pobudnikom odpora, ki bi v prvi vrsti prizadeli ravno KPS. Odločilna pa je bila velika enotnost prebivalstva v začetnem obdobju, ki je vzporedno s slabšo učinkovitostjo italijanske policije na primer omogočala delo najvidnejšim komunistom (članom CK KPS in voditeljem pomembnih sektorjev) celo v sami Ljubljani, sedežu številnih okupatorjevih ustanov. Zato leta 1941 skoraj ni bilo vdorov v partijske organizacije in še tisti iz decembra 1941, ki je najbolj prizadel partijski vrh, saj so bili hkrati aretirani kar štirje člani CK KPS (med njimi organizacijski sekretar Tone Tomšič), je uspel šele ob pomoči gestapa in izdajstva, ki je prihajalo s Štajerske. Pri tem je treba poudariti, da aretirani komunisti praviloma niso povzročili nadaljnjih aretacij, kar je bilo med drugim tako zelo usodno za partijsko organizacijo na nemškem okupacijskem ozemlju. Tako so partijski komiteji različnih instanc ostali v glavnem nedotaknjeni, to pa je bilo pomembno za kontinuirano delo partije, ko ni bilo potrebno večino energije usmerjati v obnavljanje pretrganih zvez in izpopolnjevanje partijskih forumov, ampak so bili dani sorazmerno ugodni pogoji za širši razmah osnovnih partijskih organizacij. Seveda je bila predpogoj številčne in organizacijske rasti množičnost narodnoosvobodilnega gibanja s podrobno razpredeno organizacijsko mrežo, od koder je partija črpala nove kadre tako, da je ustanavljala simpatizerske skupine in kandidatske celice, iz katerih so se rekrutirali novi člani. In končno, številčna rast partije je bila mogoča tudi zaradi t. i. politike širše odprtih vrat za sprejem v KPS.

Tako so se v **Beli krajini** precej razširile že obstoječe celice in se delile v manjše (v Metliki npr. obstajajo od oktobra 1941 tri celice), nova celica pa je nastala v Adlešičih. Julija 1941 je CK KPS poslal sem inštruktorja Toneta Šušteršiča – Tineta Železnika kot svojega stalnega zastopnika pri OK KPS Bela krajina v pomoč pri organiziranju OF in vstaje. V drugi polovici leta je v OK prišlo do večjih sprememb. Ko so julija in avgusta začeli odhajati komunisti v prve partizanske skupine, je iz OK odšel tudi Jože Vrščaj, ki je bil prvotno določen za političnega komisarja, v partizane pa je odšel tudi član CK KPS Jože Mihelčič, ki je nato postal politični komisar Belokranjske čete. Po uničenju čete na Gornjih Lazah je bil Mihelčič zajet in 9. decembra 1941 ustreljen. Že prej, 6. septembra, je italijanski okupator izvedel množične aretacije kot protiukrep zaradi uspešnega partizanskega napada na italijansko kolono pri Gribljah. Takrat je bil aretirani Vladimir Mišica, namesto njega pa je bil v komite kooptiran Stane Cuznar,

vendar je že novembra 1941 odšel v partizane. Ko je sredi oktobra prišel po nalogu CK KPS v Metliko Jože Borštinar, da bi vzpostavil zvezo s Hrvaško, je tudi on postal član OK KPS.¹¹

V prvi polovici decembra 1941 je prišel v Belo krajino še Ivan Novak-Očka in zamenjal Toneta Šušteršiča. Z Novakovim prihodom je nastal nekakšen nesporazum, kajti ni bilo povsem jasno, ali ga je CK KPS poslal kot inštruktorja, kar je bil prej Šušteršič, ali pa ga je tudi imenoval za okrožnega partijskega sekretarja. Formalno so ga poslali kot inštruktorja oziroma delegata, dejansko pa je poslej večji del komiteja severno od železniške proge deloval pod njegovim neposrednim vodstvom, medtem ko je manjši del pod vodstvom Matije Bahorja deloval južno od nje. Tako je ostalo do začetka aprila 1942, ko je Bahor odšel k partizanom in je bil tudi formalno razrešen funkcije sekretarja. Z Novakovim prihodom je pričel OK delovati v sestavi: Bahor, Borštinar in Novak, februarja 1942 pa je bila v komite vključena še Anica Ivec. Delo so si razdelili tako, da je Bahor deloval na območju Dragatuša in Vinice, Borštinar v Metliki, Novak v telem okrožju s poudarkom na Črnomlju, Ivčeva pa je odgovarjala za delo z mladino in za tehniko.¹²

Razmere v Beli krajini so postale po uničenju Belokranjske čete precej neugodne. Prebivalstva, pa tudi nekaterih komunistov sta se polastila določen strah in oportunističem. Ko je sem prišel Novak, je večino belokranjske partijske organizacije ocenil za oportunistično, to oceno posredoval centralnemu komiteju in z njegovo vednostjo začel s preverjanjem komunistov, kar je dejansko pomenilo razpust partijskih organizacij, saj je po tem »čiščenju« ostalo v partiji le še 1/4 ali 1/3 prejšnjega članstva.¹³ Ocene smotrnosti tovrstnega ukrepanja so bile kasneje različne. Tako eni menijo, da je bila ocena o prevladujočem oportunizmu v resnici pretirana, enostranska in ne dovolj preverjena, saj so tisti komunisti, ki so se vključili v Belokranjsko četo, dokazali dovolj odločnosti, tisti, ki so ostali na terenu, pa so bili po stažu mladi in je njihovo politično znanje zaostajalo za potrebami takratnih razmer, kakor jih je opredeljevala KPS.¹⁴ Sam Novak pa je kasneje vehementno ocenjeval, da ob njegovem prihodu »s partijsko organizacijo ni bilo nič (...) V Partiji ni bilo discipline (...) Moral sem dve tretjini partijcev izključiti. To je bilo izvršeno do konca januarja 1942. Na sestanku sem izpraševal člane, ali bomo delali. Izgovarjali so se, da je preveč Italijanov. Izključenim nisem pustil delati niti v odborih Osvobodilne fronte, da ne bi zanesli oportunizma še tja. (...) Ko smo izključili dve tretjini partijcev; je stvar stekla.«¹⁵

V poletnih in jesenskih mesecih se je delno razširila tudi partijska organizacija v kočevskem okrožju. Tako se je na primer celica v Velikih Laščah iz predvojnih treh članov razširila v poletju na 10 članov, na novo so bile ustanovljene celice v Sodražici,

¹¹ Radko Polič, Belokranjski odred, Ljubljana 1975, str. 21–25, 48, 62, 71, 74, 89, 90; A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje: Tone Šušteršič, Jože Borštinar, Stane Cuznar, Vladimir Mišica, Jože Slanc.

¹² Radko Polič, Belokranjski odred, str. 121.

¹³ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje, Ivan Novak; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2, Zapisnik s partijske konference na Cinku julija 1942, dok. št. 98, str. 250 in 251 – govor Jožeta Borštinarja.

¹⁴ Rudi Vogrič, Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973, str. 77, 78.

¹⁵ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje, Ivan Novak.

Ribnici, Loškem Potoku itd. V OK je od jeseni dalje prihajalo do številnih sprememb. Dne 6. septembra 1941 je bil aretiran Albin Videnič, oktobra so bili v komite vključeni Tone Trtnik ter štajerska begunca Melhior Jošt–Vane in Jože Antloga, marca naslednjega leta pa še Matija Maležič–Ciril. Marca 1942 so v okrožju ustanovili prvi rajonski komite, in sicer za ribniško območje. Vodil ga je Maležič. Toda v noči od 27. na 28. april je partija doživela težak udarec. Zaradi izdajstva so bili aretirani Šeško, Jošt, Antloga in Tomšič. Aprila je bil aretiran tudi Trtnik, maja 1942 pa Tone Marinč. Aretiranih je bilo še nekaj drugih komunistov. Knapič ni mogel vzpostaviti novih zvez in je 6. maja 1942 odšel v partizane. Maležič je do julija še vodil RK Ribnica, nato pa je tudi on odšel v partizane. OK je za krajši čas prenehal obstajati.¹⁶

Tudi v novomeškem okrožju so v poletnih mesecih nastale nove celice v Mokronogu, Dolenji Straži, Podgori, nekatere že obstoječe pa so se razširile.¹⁷

Za nadaljnje akcijsko in organizacijsko utrjevanje partije je bila pomembna seja OK KPS 19. in 20. julija 1941, na kateri so sprejeli sklep, da se okrožje razdeli na rajone. Na isti seji so obsodili omahovanje nekaterih komunistov glede izpolnjevanja osnovnih političnih in vojaških nalog v tistem trenutku ter med drugim Rudija Zupanca, predvojnega sekretarja novomeškega okrožja in kandidata za člana CK KPS, zaradi tega izključili iz KPS.

Rajoni, ki so praviloma obsegali več občin, so se že v poletnih mesecih izoblikovali v teritorialno–politične enote z rajonskimi vodstvi, vendar je ustanavljanje RK KPS nekoliko zaostajalo za ustanavljanjem ROOF. Rajonov je bilo 7: Novo mesto, Žužemberk, Trebnje, Mirna Peč, Mokronog, Šentjernej in Toplice. Partijskih rajonskih komitejev v letu 1941 ni bilo v Trebnjem, Žužemberku in Šentjerneju in verjetno tedaj tudi ni bilo rajonskega oziroma mestnega komiteja KPS za Novo mesto. Novo mesto je bilo od jeseni 1941 v pogledu organiziranosti OF razdeljeno celo na dva rajona (levi in desni breg), vendar ni nobenih podatkov, da bi ista delitev veljala tudi za partijsko organizacijo. Niti to ni jasno, ali je obstajal samo eden RK KPS ali pa tudi tega ni bilo in so bili člani partije vezani direktno na OK KPS, ki se je v tem času zadrževal v mestu. Vsaj za novo sprejete člane je znano, da so bili vezani na posamezne člane OK KPS in so dobivali navodila ter naloge direktno od njih. Zanesljivo pa je mestni komite obstajal od sredine decembra 1941 in ga je do maja 1942 vodil Dolfe Medvešček. Za rajon Toplice je bil RK KPS ustanovljen že poleti 1941 in ga je vodil Jože Ravbar–Gregor do julija 1942, ko je vstopil v partizane kot namestnik političnega komisarja Krškega odreda. V mokronoškem rajonu je nalogo RK KPS v bistvu opravljala prva ustanovljena celica v tem rajonu (ustanovljena julija 1941), do dejanske ustanovitve RK KPS pa je prišlo decembra istega leta. Sekretar tako celice kot RK KPS Mokronog je bil Nace Majcen do aprila 1942, ko je odšel v partizane. RK KPS Mirna Peč je

¹⁶ Matija Maležič, Kratek časovni pregled važnejših dogodkov v sedanji občini Ribnica, Ribnica skozi stoletja, Ljubljana 1982, str. 126; A INZ, Gradivo za kočevsko okrožje – Polde Knapič; France Fajdiga, Jože Šeško – organizator in vodja revolucionarnega gibanja na Kočevskem, Borec 1965, št. 11; Henrik Kužnik, Aktivisti OF na območju sedanje občine Kočevje, Domicili v slovenskih občinah, Ljubljana 1981, str. 213; Matija Žgajnar, Kočevska v NOB od 1941 do 1945. 500 let mesta Kočevje 1471–1971, str. 122.

¹⁷ A INZ, Gradivo za novomeško okrožje: Jože Borštnar, Jože Ravbar.

bil ustanovljen poleti 1941 in ga je vodila Mara Rupena do aretacije konec marca 1942.

V času priprav na oboroženo vstajo je OK KPS novomeškega okrožja deloval v že precej spremenjeni sestavi. Poleg sekretarja Jereba sta od predvojnega komiteja v njem ostala le še Niko Šilih in Jože Ravbar; Maks Henigman se je pasiviziral, Jože Slak je prevzel organizacijo partizanskega taborišča, v partizane je kmalu odšel tudi Ivan Bartolj. Zato so bili v komite na novo vključeni Ivan More, Srečo Preželj in Jože Borštinar. Iz tako formiranega komiteja je prvi odšel septembra v partizane Šilih, naslednji mesec so Borštinarja premestili na politično delo v Belo krajino, Preželj pa je bil zaradi bolezni in depremiranosti po uničenju Belokranjske čete, ko se ni vključil v partizansko enoto, po sklepu CK KPS izključen iz partije.¹⁸

V prvi polovici decembra je prišlo do spremembe tudi glede okrožnega sekretarja. Ker je bil Jereb že močno kompromitiran, ga je CK KPS poklical v Ljubljano, v Novo mesto pa poslal Viktorja Avblja-Rudija (prvotno je bil predviden Vladimir Krivic). Takrat je CK KPS nameraval razdeliti obsežno novomeško okrožje na dve okrožji, novomeško in mokronoško (sekretar Jereb), do česar pa iz nepojasnjenih razlogov ni prišlo. V novo organiziranem OK sta poleg sekretarja Avblja delala še More in Šilih. V marcu 1942 je More prevzel vojaško dolžnost in so v komite ponovno kooptirali Ravbarja, v aprilu pa še Fani Koširjevo namesto Šilaha, ki je prav tako odšel v partizane.¹⁹

Ena izmed značilnosti delovanja novega okrožnega vodstva je bila precejšnja širina pri sprejemanju v partijsko članstvo, čeprav je res, da je najprej nekaj dotedanjih članov izključilo iz partije zaradi oportunističnega odnosa do oborožene vstaje. Ko je Avbelj prišel v Novo mesto, je bilo v okrožju okoli 35 povezanih komunistov (dejansko število je moralo biti nekoliko višje), do konca decembra 1941 pa je število naraslo že na skoraj 90 članov.

Avblju je CK KPS, oziroma Tone Tomšič, med drugim naročil, da je treba širše odpreti vrata v partijo tistim posameznikom, ki so se v vojnih pogojih že izkazali z delom in so pripravljeni izpolnjevati program partije, da je treba iz partijskih vrst izločiti oportuniste, širše uvesti kandidaturo in preko nje hitreje večati število članov partije, posebno pa razvijati SKOJ. Celotno članstvo je potrebno preizkusiti v akcijah; osnovna vojaško-politična naloga, ki je bila obenem tudi osnovni preizkusni kamen za člane partije, je bila intenzivna in takojšnja mobilizacija v partizansko vojsko in zagotovitev vsestranske oskrbe zanjo. Tomšič je izrecno poudaril, da je potrebno voditi kadrovske politike v partiji glede na odnos posameznikov do takojšnje mobilizacije.²⁰

¹⁸ Martin Šlibar, Razvoj KP, SKOJ in OF v novomeškem okrožju, str. 121, 126-128, 279, 280; Gradivo za novomeško okrožje: Jože Ravbar, Jože Borštinar, Nace Majcen; A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 23, Viktor Avbelj, Nekaj ugotovitev in podatkov o organizaciji in delu KP bivšega novomeškega okrožja v letih 1941-1942, str. 15-18, 83 (dalje: Viktor Avbelj, KP v novomeškem okrožju 1941-1942); Terezija Traven, Novomeška partizanska četa, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja in NOB na Dolenjskem in v Beli krajini, Novo mesto 1989; Terezija Traven, Mokronoška partizanska četa, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja in NOB na Dolenjskem in v Beli krajini, Novo mesto 1985.

¹⁹ Viktor Avbelj, KP v novomeškem okrožju 1941-1942, str. 26.

²⁰ Isto, str. 18-23, 28, 49.

Za poletne mesece leta 1941 je značilno, da nastajajo partijske organizacije tudi na tistih širših območjih, kjer je bila pred vojno partijska organizacija izredno šibka ali pa je sploh ni bilo. Tak je bil tudi predel okoli Grosupljega in Stične. Zato je CK KPS poslal iz Ljubljane na to območje svojega inštruktorja Dolfa Jakhla. Nekako v juniju so nastali prvi organizacijski obrisi novega **grosupeljskega okrožja**, v katerega so spadali trije večji okoliši: grosupeljski, stiški in velikolaški. Določen okvir novemu okrožju je dala demarkacijska meja med nemškimi in italijanskim zasedbenim ozemljem, ki je potekala približno po sredini med Savo in dolensko železnico. Sicer pa so bile meje okrožja v prvih mesecih še precej nestalne in je veljalo načelo: organiziraj, kjer moreš in do kamor sežeš! Prav izjemen položaj je predstavljala Suha krajina, ki je bila do pomladi 1942 takorekoč »nikogaršnja zemlja«, in so sem posegala bolj ali manj organizirano vsa tri mejna dolenska okrožja (novomeško, kočevsko, grosupeljsko) iz svojih obmejnih rajonov.

Ob okupaciji ni bilo v Grosupljem in ostalem delu zahodne Dolenjske nobene partijske celice,²¹ obstajala pa je močna simpatizerska skupina KPS z jedrom v grosupeljski tovarni Motvoz in platno, ki je postala pomemben kadrovski in organizacijski temelj osvobodilnega gibanja na tem terenu. Zato je bila ena izmed glavnih Jakhlovih nalog organiziranje partijskih celic in okrožnega vodstva. OK KPS Grosuplje je organiziral že v zadnjih dneh junija 1941 in ga je tudi sam vodil. Člani komiteja so bili: Ivan Kovač, Radko Polič, Janko Rode, Ludvik Starič, od septembra 1941 pa še Anica Vodiškar-Špela. V tej sestavi je komite delal do 29. oktobra, ko so člani komiteja odšli v partizane in je na terenu ostala samo Vodiškarjeva, dejansko pa so še naprej predstavljali OK.²²

Neposredno po ustanovitvi OK so bile organizirane simpatizerske partijske grupe v Motvozu, Ivančni Gorici, Stični ter Šentvidu pri Stični, iz katerih so bile kmalu ustanovljene prve partijske organizacije v okrožju. Do jeseni je v okrožju bilo že okoli 25 članov KPS. Partijska organizacija se je potem vse do pomladi 1942 krepila. Že novembra 1941 so ustanovili RK KPS Žalna, katerega sekretar je bil Ivan Erjavec-Cene.²³

Člani OK so v Grosupeljski četi prevzeli vodstvene dolžnosti. Jakhel je bil komandir čete, politkomisar pa najprej Polič, nato Ivan Kovač-Vanja. Toda ob napadu čete na Turjak 6. januarja 1942 sta bila smrtno ranjena tako Jakhel kot Kovač, zato je dolžnost sekretarja prevzel Ivan Erjavec-Cene, dotedanji sekretar OOOF Grosuplje. Kot član je še ostal Starič, medtem ko so Vodiškarjevo v začetku januarja 1942 poslali na

²¹ To trditev najdemo v vsej dosednji literaturi in spominskih zapisih, edino Metod Dular navaja v članku Prispevek k vlogi tovarne Motvoz in platno v NOV, Zbornik občine Grosuplje, VII, Grosuplje 1975, str. 82, da je bila v tej tovarni ustanovljena petčlanska partijska celica tik pred vojno.

²² Radko Polič, Čudežna pomlad, Ljubljana 1979, str. 18.

²³ Slavko Kovačič, Aktivisti OF grosupeljsko-stiškega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 116; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, str. 79, op. 2; Janez Kramar, Rajon Slivnica-Žalna, Zbornik občine Grosuplje, X, Grosuplje 1978; Jože Šeme, Opis revolucionarnih dogajanj v okrožju Stična v prvem obdobju narodnoosvobodilnega gibanja, Borec 1986, št. 6-7.

politično delo v kranjsko okrožje, Rode pa je ostal v Štajerskem bataljonu. Na novo so v komite vključili Zalko Rode.²⁴

Jeseni 1941 se je obseg grosupeljskega okrožja precej zmanjšal, ko sta se od njega odcepila stiški in velikolaški del in se organizirala v samostojno **stiško okrožje**, od katerega pa so se Velike Lašče kmalu ponovno vključile v kočevsko okrožje. Stiško okrožje je predstavljalo v organizacijskem pogledu določeno izjemo v dotedanji praksi. Medtem ko je bilo z vidika organiziranosti OF samostojno okrožje (OOOF so ustanovili 14. septembra 1941) in razdeljeno na šest rajonov (Višnja Gora, Stična, Šentvid, Temenica, Krka, Zagradec), je v partijskem pogledu še dalje spadalo pod OK KPS Grosuplje. Grosupeljsko okrožje OF je po tej reorganizaciji obsegalo tudi šest rajonov (Grosuplje, Žalna, Račna, Šentjur – danes Počtabor, Šmarje in Polica). Specifičnost, da teritorialna organiziranost KPS in OF na nivoju okrožja nista bili identični, je verjetno izvirala iz dejstva, da je bila partijska organizacija v stiškem OF okrogju izrazito mlada in maloštevilčna, saj sta bili prvi celici – stiška in šentviška – ustanovljeni šele sredi poletja 1941 in je zato primanjkovalo domačih partijskih delavcev, ki bi že lahko prevzeli odgovornejše naloge v okrožnem merilu, izdatnejše pomoči z drugih območij v smislu kadrovske okrepitve partijskega aktiva pa v tistem trenutku tudi ni bilo.

Novembra 1941 so poklicali Radka Poliča v Ljubljano, kjer je dobil nalogo in navodila za formiranje OK KPS tudi za stiško okrožje. Polič si je potem skupaj s političnim aktivom od decembra 1941 do aprila 1942 prizadeval za utrjevanje KPS in OF ter 27. aprila 1942 sestavil tričlanski OK KPS Stična. Sekretarstvo je prevzel sam Radko Polič–Tone Gorjanc, člana pa sta bila Lojze Kralj–Boltek in Anton Vozel–Gašper.²⁵

Hitreje kot na Dolenjskem je v poletnih in jesenskih mesecih leta 1941 rasla partijska organizacija na **Notranjskem**. Sem je v začetku junija CK KPS poslal svojega inštruktorja Ivana Novaka–Očka z nalogo, da ustanovi OK KPS za Notranjsko in s tem pospeši rast partijske in frontne organizacije. OK so ustanovili že 7. junija. Sekretar je bil Novak, člani pa Janez Hribar–Tone, Lojze Ule–Špengler in Vinko Kristan, ki je imel nalogo, da notranjsko organizacijo povezuje z Ljubljano, vendar se je sestanka OK udeležil samo enkrat. Konec junija so v OK vključili še Franca Popita, ki je bil hkrati inštruktor CK KPS.²⁶

Po vzpostavitvi okrožnega komiteja je partijska organizacija doživljala hitro številčno rast, nekaj časa celo hitreje kot OF. Večina partijskih organizacij je bilo na novo ustanovljenih v času od avgusta do oktobra 1941. Sredi jeseni je bilo na Notranjskem že čez 100 članov KPS in okoli 25 celic. Celice so bile v Borovnici, Dolu, Bistri, Bregu, Horjulu, Kremenci, dve na Vrhniki, Logatcu, Planini, Rakeku, Uncu, Cerknici, Begunjah, Ravniku, Kačeniji, Starem trgu, Ložu, Podcerkvi, Kozarišču, Markovcu, Knežji

²⁴ Radko Polič, Čudežna pomlad, str. 55; Stane Valentinčič, Prvi okrožni odbor OF v Grosupljem, Zbornik občine Grosuplje, II, Grosuplje 1970; A RS, Gradivo DPO, življenjepisi Ivana Erjavca, Ludvika Stariča in Anice Vodiškar.

²⁵ Radko Polič, Čudežna pomlad, str. 19, 59, 86; Metod Mikuž, Grosupeljsko okrožje, Zbornik občine Grosuplje, II, str. 8.

²⁶ A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 32: Lojze Ule, Rekonstrukcija partijskih komitejev in odborov OF na območju spodnje Notranjske; France Popit, Ivan Novak, Notranjska 1934–1941.

Njivi, Novi vasi, Hudem Vrhu, Viševku in Babni Polici. Septembra je Popit ustanovil celico tudi v Borovniški četi.²⁷ Organizacija KPS je bila ustanovljena tudi na hrvaški strani v Prezidu.²⁸

Poleti je bila partijska mreža že toliko razprostranjena, da so v avgustu okrožje razdelili na šest rajonov ter formirali rajonske komiteje. Sekretar cerkniškega RK je postal Jože Pirc, bloškega Ignac Voljč-Fric, loškega verjetno za krajši čas Feliks Razdrih, ki je bil nesporno član RK od njegove ustanovitve, vendar se izjave o tem, ali je bil on prvi sekretar, razhajajo. Eni zatrjujejo, da je bil prvi sekretar Razdrih, drugi, da je bil to Franc Plos, ki pa je bil neizpodbitno sekretar RK vsaj od jeseni 1941. Približno januarja 1942 so rajon Loška dolina razdelili na dva manjša rajona. Loškega je še naprej vodil Plos, viševskega pa dotedanji član RK loška dolina Lojze Mlakar.²⁹

Na vrhniškem območju so prav tako ustanovili tri rajonske komiteje. Vrhniškega je vodil Franc Skok,³⁰ borovniškega Stane Kavčič in logaškega Janez Suhadolnik.³¹

Novembra 1941 so razmeroma veliko notranjsko okrožje razdelili na dve manjši: cerkniško in vrhniško. Reorganizacija je bila posledica močno razvejane partijske organizacije, zaradi česar je bilo potrebno uveljaviti novo organiziranost na nivoju okrožij, povod zanjo pa je bila tudi aretacija Novaka in Popita 22. oktobra 1941.

Cerkniški OK KPS so sestavljali sekretar Lojze Ule, Jože Pirc in verjetno Lojze Rožej.³² Januarja je sekretarstvo prevzel Pirc, Ule pa je še naprej ostal član OK. Po Pirčevi aretaciji 11. marca 1942 v Trstu, kamor je odšel po ciklostil, je Ule ponovno opravljal sekretarske dolžnosti, v OK pa so vključili dotedanjega sekretarja viševskega RK Lojzeta Mlakarja - Ljuba. Ko je bil 7. aprila 1942 aretiran še Ule, je delo sekretarja prevzel Franc Popit.³³

²⁷ Glej op. 26 ter v istem fasciklu: Jože Molek, Delo partijske organizacije v Borovnici od 1938-1942; Lojzer Ule, Jože Pirc, Del podakov o razvoju mladinske organizacije in revolucionarnega gibanja na Notranjskem pred II. svetovno vojno in do aprila 1942. Janez Hribar, Razvoj NOB u Notranjskoj 1941, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, knjiga 2, Beograd 1963, str. 154; Tone Kebe, Priprava in začetki vstaje na Cerkniškem in Rakovškem, Notranjski listi, II, str. 28, 29, 41-45, 48; Lojze Mlakar, Pogled v dejavnost KPS in OF v Loški dolini v prvem letu NOB, Notranjski listi, II, str. 67-69; Jože Tekavec, Prvo leto upora na Bloški planoti, Notranjski listi, II, str. 106-124; Anton Avsec, Lojze Mlakar, Aktivisti OF notranjskega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 68.

²⁸ Lojze Mlakar, Dejavnost KPS in OF na Prezidanskem 1941-1942, Notranjski listi, II, str. 94-105. Slovenski aktivisti so posegali na hrvaško ozemlje, ker so jim v začetku to dopuščale legalne zveze, pa tudi kasneje, ko so se razmere že bistveno poslabšale, so vzdrževali zveze s tem območjem. To je trajalo do septembra 1942, ko so ta predel vključili v OK KPH Čabar.

²⁹ A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 32: Lojze Ule, Notranjska 1935-1942; Franc Popit, Ivan Novak, Notranjska 1934-1941; Zapisnik razgovora s Francem Levcem, Feliksom Razdrihom, Antonom Prevcem in Alojzjem Mlakarjem. Lojze Mlakar, Pogled v dejavnost KPS in OF v Loški dolini v prvem letu NOB, Notranjski listi, II, str. 67.

³⁰ Franc Popit, ustna izjava 11. 6. 1984.

³¹ Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984.

³² Rožej navaja v življenjepisju in anketnem listu (arhiv Stranke demokratične prenove), da je bil član OK KPS Cerknica od ustanovitve 1941 do njegove reorganizacije junija 1942 in prikazuje povsem točen sestav OK v tem razdobju. Po drugi strani pa navajajo Franc Popit (ustna izjava 11. 6. 1984), Lojze Mlakar (ustna izjava 2. 2. 1984) in Jože Pirc (ustna izjava 8. 2. 1984), da Rožej ni bil član OK, temveč da je bil ves ta čas sekretar RK Cerknica.

³³ A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 32, Jože Pirc, Iz spominov na delo Partije na Notranjskem leta 1941-1942; Tone Kebe, Priprave in začetki vstaje na Cerkniškem in Rakovškem, str. 29, 30;

Novembra 1941 je v cerkniškem okrožju prišlo do nekaterih sprememb glede razdelitve okrožja na rajone. Takrat so na novo ustanovili rajon Ravnik - Kremenca. RK KPS v tem rajonu je vodil Franc Rudolf - Peter in sicer do februarja 1942, ko so ga izključili iz KPS zaradi soodgovornosti za neuspelo vstajo na tem območju. Ker je s tem soupadal povečan teror okupatorja in je bilo nekaj vidnejših aktivistov aretiranih, oziroma so odšli v partizane, rajonskega komiteja niso več obnovili.³⁴ V cerkniškem rajonu je po vključitvi Jožeta Pirca v OK postal sekretar dotedanji član RK Alojz Rožej.³⁵

V vrhniškem OK KPS je bil prvi sekretar Tone Gradišnik-Januš, člana pa Stane Kavčič-Džuro in dr. Cene Logar-Rovtar. Decembra je nalogo okrožnega sekretarja prevzel Kavčič. Ko je januarja 1942 Gradišnik odšel v partizane, so v OK vključili dotedanjega člana RK KPS Borovnica Ivana Demšarja, a je že aprila zaradi nevarnosti aretacije odšel v partizane.³⁶

Vrhniško okrožje je bilo razdeljeno na štiri rajone. Borovniški RK je po vključitvi Kavčiča v OK vodil Jože Molek-Puntar, vrhniškega je vodil Franc Skok do aretacije v začetku leta 1942, logaškega pa Janez Suhadolnik.³⁷ Edino horjulski rajon, ki se je do pomladi 1942 navezoval tako na vrhniško kot na ljubljansko okrožje, takrat pa so ga definitivno priključili vrhniškemu okrožju, ni imel RK KPS. Tu je sicer obstajal že od septembra 1941 ROOF, ki ga je vodil dr. Cene Logar, medtem ko RK KPS niso ustanovili. Za partijsko delo v tem predelu je odgovarjal dr. Logar vse do odhoda na Primorsko aprila 1943.³⁸

Kot inštruktor CK KPS je po novembrski reorganizaciji na Notranjskem še naprej delal Franc Popit, Ivan Novak pa je isto dolžnost prevzel v Beli krajini.

Iz predstavljene rekonstrukcije torej sledi, da se je KPS na Dolenjskem in Notranjskem do začetka leta 1942 sistematično številčno in organizacijsko utrdila in da se je okrepila kljub odhodu nekaterih komunistov v partizanske enote. Okupator v nobenem okrožju ni uspel usodno prizadeti partijske organizacije. Še najbolj daljnosežne posledice je imel njegov poseg v kočevskem okrožju aprila 1942. Po poročilu Edvarda Kardelja Titu 29. marca 1942 se je število članov KPS v Ljubljanski pokrajini takrat gibalo med 550-700. Od tega je čez 400 članov odpadlo na Ljubljano in njeno okolico.³⁹

Lojze Mlakar, Pogled v dejavnost KPS in OF v Loški dolini v prvem letu NOB, str. 65, 67, 78, 79; Lojze Mlakar in Franc Popit, v op. 32 navedeni ustni izjavi.

³⁴ Jože Tekavec, Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, str. 106, 113-115.

³⁵ A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 32, Jože Pirc, Alojz Ule, Del podatkov o razvoju mladinske organizacije in revolucionarnega gibanja na Notranjskem pred II. svetovno vojno in do aprila 1942.

³⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, str. 65, op. 4; Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984.

³⁷ Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984; Franc Popit, ustna izjava 11. 6. 1984.

³⁸ Dr. Cene Logar-Rovtar, Osvobodilni boj v Dolomitih, Borec 1973, št. 6-7, 8-9.

³⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, dok. 151.

Razvoj partijske organizacije v času osvobojenega ozemlja in posledice sovražne ofenzive

V pomladanskih mesecih leta 1942 je narodnoosvobodilno gibanje doživljalo širok razmah tako v političnem kot v vojaškem pogledu. Na terenu se je še nadalje izpopolnjevala organizacija odborov OF in nastajale so številne nove partizanske enote. Končno se je moč narodnoosvobodilnega gibanja izražala v izbojevanju obsežnega osvobojenega ozemlja maja 1942. V takih razmerah tudi partijska organizacija ni doživljala večjih pretresov in je zaradi množičnosti narodnoosvobodilnega gibanja izpadle člane, ki so odšli v partizanske enote ali so bili po zaporih in v internaciji, lahko nadomeščala z novimi člani ter tako izpopolnjevala obstoječe organizacije oziroma ustanavljala nove, vendar v večini okrožij še zdaleč ne v tolikšni meri, kakršni so bili objektivni pogoji za razmah partijske organizacije. Vzrok temu sta bila v prvi vrsti pomanjkanje tovrstnih navodil s strani partijskega vodstva in premajhna samoiniciativnost partijskih organizacij.

V začetku leta 1942 se je postopoma pričela organizacijska konsolidacija partijske organizacije v **Beli krajini**. Večina izključenih članov KPS je namreč še naprej aktivno delala pri povezovanju prebivalstva v vrste OF in so bili postopoma ponovno vključeni v KPS. V partijo je bil na primer ponovno sprejet predvojni komunist Niko Žunič, ki je hkrati postal sekretar RK KPS Semič. Z obnavljanjem starih in ustanavljanjem novih organizacij so nastajale tudi zasnove rajonskih komitejev, ki so s pomladjo 1942, ko je število partijskega članstva hitreje naraščalo, postali resnični rajonski komiteji. V Črnomlju je sprva vodil partijsko organizacijo Ivan Novak sam, kmalu pa je postal rajonski sekretar Tone Dvojmoč. Tudi v Metliki je vodil partijsko organizacijo neposredno član OK Jože Borštinar, po oblikovanju RK pa so imenovali za rajonskega sekretarja Martina Žuglja. Dvojmoč kot tudi Žugelj sta bila kasneje vključena v OK, tako da je le-ta potem delal v naslednji sestavi: sekretar Matija Bahor, Jože Borštinar, Anica Ivec ter Ivan Novak kot inštruktor CK KPS in od aprila dalje okrožni sekretar KPS, ko je Bahor odšel v partizane. Po Bahorjevem odhodu so v komite vključili Toneta Dvojmoča, konec julija je iz komiteja izpadel Borštinar, ker je prevzel dolžnost politkomisarja Belokranjskega odreda, Ivčeva je bila oktobra 1942 izključena iz partije a verjetno že od poletja ni bila več članica OK, julija pa so vanj vključili Martina Žuglja in Janeza Jezerška-Sokola.

Julija so belokranjsko okrožje razdelili še na dve podokrožji, na južno – črnomeljsko in severno – metliško, ki ju je razmejevala železniška proga. V črnomeljsko podokrožje sta odšla Dvojmoč in Jezeršek, v metliškem pa sta ostala Novak in Žugelj, kjer je bil sedež okrožja do kapitulacije Italije.⁴⁰

V črnomeljsko podokrožje so spadali rajoni Gradac, Črnomelj, Vinica in Dragatuš. Sekretar podokrožnega komiteja je bil Jezeršek. Pod metliško podokrožje so spadali zahodnometliški (suhorski), vzhodnometliški (drašički) in semiški rajon. Podatkov o

⁴⁰ Rudi Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 78, 88; Radko Polič, *Belokranjski odred*, Ljubljana 1975, str. 121, 122, 155, 156; A INZ, *Gradivo za belokranjsko okrožje*: Tone Dvojmoč, Jože Borštinar, Anica Ivec; A INZ, fasc. 740, *Pismo Anice Ivec* 7. 5. 1944 OK KPS Bela krajina.

metliškem podokrožnem komiteju ni. Morda ta forum niti ni obstajal glede na to, da je na tem terenu delal okrožni sekretar Novak. V gradaškem rajonu je od marca 1942 za partijsko delo odgovarjal Stane Šmid, RK pa je bil ustanovljen šele jeseni 1942. Črnomeljski komite je vodil Dvojmoč, nato Tone Andrejčič, od druge polovice leta 1942 pa Janez Jezeršek. RK Vinica so ustanovili septembra 1942, sekretar je bil vse do kapitulacije Italije Janez Vitkovič. Dragatuš je dobil rajonsko partijsko vodstvo junija 1942, ko so vse člane ROOF sprejeli v KPS, njihov sekretar pa je postal Tone Štajdohar. Semiški RK je vodil Niko Žunič. Za suhorski oziroma zahodnometliški rajon, ki se je aprila 1942 odcepil od prejšnjega večjega metliškega rajona, je po partijski liniji najprej odgovarjal Jože Slanc, junija 1942 pa so v KPS sprejeli celoten ROOF, ki je tako hkrati predstavljal RK. Sekretar je postal Polde Jelenič. Vzhodnometliški komite je vodil Martin Žugelj.⁴¹ Vendar ni jasno, če se je metliški rajon do junija 1942 tudi v partijskem pogledu delil v dva rajona. Možno je, da je bil za oba rajona skupen RK Metlika do junija 1942, ko se je Žugelj moral zaradi kompromitiranosti umakniti iz Metlike in ko je bil za rajon Suhor postavljen RK.

Tudi novomeško okrožje je konec zime doživljalo hiter razvoj. Obseg političnega dela in pogoji so se začeli bistveno spreminjati. Ob pričakovanju in načrtovanju, da se bodo potrebe po političnem delu spomladi še povečale, da redna prometna sredstva in zveze ne bodo več lahko dostopne političnim aktivistom ter da bodo obsežni rajoni vse težje obvladovali območja, ki so jim bila določena, je okrožno vodstvo konec marca 1942 sklenilo, da se bistveno poveča število rajonov. Od tedanjih 7 je njihovo število potem postopno naraslo na 23. Tolikšno število rajonov pa bi bilo okrožnemu vodstvu težko obvladovati. Zato so organizirali še podokrožja, ki so združevala po nekaj rajonov ter postavili podokrožne komiteje KPS in podokrožne odbore OF. Pričakovati je bilo, da bo s tako razvejano organiziranostjo poraslo število političnih delavcev, ki bodo zato lahko bolj obvladovali teren, da bo s tem mogoče premostiti prometne težave, ker bodo rajonska vodstva lažje obvladovala območja zmanjšanih rajonov ter da bo s tem vsaj delno mogoče nadomestiti izpad večjega števila političnih delavcev, ki jih je okupator pozapr. Uresničevanje te zamisli se je zavleklo v tistih rajonih, kjer je bil kadrovski položaj težavnejši. Nekaj podokrožij so organizirali že v aprilu, nekaj pa kasneje (Trebnje na primer šele junija). Okrožje so razdelili na naslednja podokrožja: Gorjanci, Šmarjeta ali Krka – levi breg, Mokronog – Trebelno, Trebnje, Mirna Peč – Žužemberk, Novo mesto in Dolenjske Toplice. Število podokrožij je bilo torej enako številu prvotnih rajonov, samo meje so se nekoliko spremenile.

Vzporedno se je spreminjala tudi metoda dela okrožnega in nekaterih podokrožnih komitejev. Vsi člani OK, del članov podokrožnih komitejev in kar precejšnje število ostalih članov KPS so bili profesionalni politični delavci, kar je omogočalo redno sestajanje, dogovarjanje in tudi kontrolo. S tem so bila olajšana nekatera vprašanja kadrovske razporeditve za odgovornejše politične zadolžitve in omogočena je bila boljša organiziranost KPS, uspešnejše njeno številčno in idejnopolitično utrjevanje. V

⁴¹ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje: Stane Šmid, ing. Miran Brinar (Joško Jerman), Tone Dvojmoč, Janez Vitkovič, Tone Štajdohar, Jože Slanc.

tistih dveh rajonih, kjer v prvi polovici leta 1942 ni bilo partije, je partijske naloge in smernice v veliki meri uresničeval SKOJ. Tu sta mišljena rajona Žužemberk in Trebnje.⁴²

Partijske organizacije seveda ni bilo mogoče dosledno prilagoditi tako razdrobljeni organizacijski shemi, kakršna je bila dokončno zgrajena do poletja 1942 in katera je veljala v prvi vrsti za organizacije OF, saj bi v tem primeru porabili večino partijskega članstva samo za oblikovanje partijskih forumov. Pri tem je potrebno še upoštevati zahteve po določeni meri usposobljenosti kadrov za takšne naloge, teh pa pompljena KPS v novomeškem okrožju ni imela dovolj. Zato so ob reorganizaciji že obstoječe rajonske komiteje v bistvu preimenovali v podokrožne, rajonskih pa v glavnem niso ustanavljali. To se je izražalo tudi v terminologiji, ko so podokrožne komiteje pogosto imenovali kar rajonske.

Neprekinjeno je deloval rajonski oziroma od konca aprila podokrožni komite Mirna Peč, ki ga je od aretacije Mare Rupene vodil Jože Šali. Ko so 19. julija 1942 Šali ubili belogardisti, je sekretarske dolžnosti prevzel Jože Povše. Sekretar RK Mokronog je bil od aprila 1942 Ferdo Štrajčič. V začetku leta 1942 naj bi nastal še samostojen RK Trebelno. Sekretar je bil Franci Kolar. Ko so konec aprila ustanovili mokronoško podokrožje, je Kolar postal sekretar podokrožnega komiteja, ker so v to podokrožje vključili tudi Trebelno, hkrati pa je še naprej vodil partijsko organizacijo na Trebelnem. Mestni komite Novo mesto (obsegal je tudi bližnje okolico mesta) je do 23. maja 1942 vodil Dolfe Medvešček in nato Miha Šušteršič. Intenziven razvoj je beležila partijska organizacija na železniški postaji v Novem mestu. Tu je bilo že od začetka leta 1942 pet celic, ki jih je najprej povezoval t. i. železniški partijski biro, od 15. septembra 1942 pa železniški RK. Njegov sekretar je bil do kapitulacije Jože Zagorc. OK KPS je postavil železniški komite v rang rajonskega zaradi velikega pomena partijske organizacije na železnici pri vzpostavljanju poštne zvez, pri prenosu literature, vzdrževanju povezave z Ljubljano in Bele krajine s Hrvaško, zaradi sabotažnih akcij itd. Dolenjske Toplice po vključitvi partijskega sekretarja Jožeta Ravbarja v OK marca 1942 do junija 1942 niso imele podokrožnega komiteja, junija pa so komite obnovili. Kratek čas je nalogo sekretarja opravljal Ivan Mavrovič, od srede julija pa Mira Ružič. Podokrožje Šmarjeta je bilo organizirano že na prehodu marec–april 1942. Do avgusta 1942 ga je vodil Zoran Dobravec, potem pa Lojze Gregorčič. Za podokrožje Trebnje je bil komite ustanovljen šele julija 1942. Na ta teren so junija poslali Franca Černeta–Klemenca iz zunanjega ljubljanskega okrožja. Naslednji mesec je Černe že ustanovil komite, ki ga je sam vodil. Ko so avgusta Černeta vključili v OK KPS, je na njegovo mesto prišel Zoran Dobravec iz šmarješkega podokrožja. Zadnji je bil ustanovljen komite za podokrožje Gorjanci, in sicer avgusta 1942. Sekretar je bil do kapitulacije Italije Martin Bajc–Grega.⁴³

⁴² Viktor Avbelj, KP v novomeškem okrožju 1941–1942, str. 28, 38, 71, 72.

⁴³ Viktor Avbelj, KP v novomeškem okrožju 1941–1942, str. 89, 94, 96–98 in priloga VIII; Martin Šlibar, KP SKOJ in OF v novomeškem okrožju, str. 221, 244, 245, 261, 296–307, 336; Vlado Jurančič, Šmarjeta pri Novem mestu v narodnoosvobodilni vojni 1941–1945, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja in NOB na Dolenjskem v Beli krajini, Novo mesto 1985, str. 33, 34, 56, 57.

Za čas osvobojenega ozemlja je odpadla potreba, da bi OK še naprej sestavljali le trije člani, kot je bilo to zaradi potrebne ekspeditivnosti do tedaj nujno. Zato je postopoma prišlo do razširitve tega foruma. Julija so vključili Vilmo Bebler (odgovarjala je za SKOJ), avgusta pa Dušana Jereba (OF), Franceta Černeta (odgovarjal je za partijsko organizacijo), ki je zamenjal Ravbarja, ko je ta odšel v vojsko ter Maro Rupeno (odgovarjala je za organiziranje žensk). Za krajši čas je bila vključena še Fani Košir. V tem času je med vsemi okrožji v Ljubljanski pokrajini, z izjemo Ljubljane, partijsko članstvo najhitreje naraščalo ravno v novomeškem okrožju. Julija je v okrožju bilo približno 120 članov in prav toliko kandidatov za člane KPS.⁴⁴

Najtežji je bil položaj v kočevskem okrožju. Medtem ko je organiziranje OF hitro napredovalo, tako da so v začetku junija 1942 ustanovili OOOOF in okrožje razdelili na štiri rajone (Kočevska Reka, Banja Loka, Mozelj in Koprivnik), v začetku julija pa na šest (na novo so ustanovali še rajon Dolenja vas in Stari Log),⁴⁵ je partijsko delo po aretaciji Šeška in njegovih sodelavcev do konca leta 1942 v okrožju skoraj zamrlo. Preostali člani so odšli v partizane, tisti pa, ki so ostali na terenu (ves ta čas je obstajala partijska organizacija na Rudniku), niso imeli praktično nobenega vodstva. Konec junija je sicer prišel v to okrožje inštruktor CK KPS Maks Nahlik – Samo,⁴⁶ ki pa je že 8. avgusta 1942 padel. Dalje je po partijski konferenci na Cinku julija 1942 bil poslan na ta teren dotedanji ljubljanski aktivist Dušan Drolc–Stane Savinčan. Drolc in Nahlik sta kratko obdobje predstavljala OK KPS za Kočevsko. Vendar je tudi Drolc že 2. septembra 1942 padel.⁴⁷

Stanje partijske organizacije v okrožju konec avgusta je razvidno iz poročila Dušana Drolca CK KPS. Takrat so bili v okrožju na terenu le 3 člani in 1 kandidat.⁴⁸ Po Drolčevi smrti je na terenu ostal le še Ivan Kristan–Fajfa, katerega je po ofenzivi na Rog pritegnil Drolc k terenskemu delu in ki je potem do vzpostavitve OK KPS v decembru 1942 že sprejel nekaj posameznikov v članstvo KPS oziroma kandidaturo.⁴⁹

Julija so osnovali na delu kočevskega okrožja novo velikolaško okrožje, ki je obstajalo samo nekaj mesecev in ni zaživelo predvsem zaradi italijanske ofenzive. Sekretar okrožja je bil Nace Voljč – Fric, član komiteja pa nekaj časa Matevž Hace.⁵⁰

V stiškem okrožju se je partijsko delo pomladi 1942 pod vodstvom novo ustanovljenega OK precej razmahnilo. Okrožni sekretar Radko Polič je 24. aprila že lahko poročal Borisu Kidriču, da šteje partijska organizacija 11 članov in 11 kandidatov in da je okrožje razdeljeno na pet rajonov. Sredi junija 1942 se je obseg okrožja povečal, ko je bila vanj dokončno vključena Suha krajina. Tako povečano okrožje se je poslej imeno-

⁴⁴ Viktor Avbelj, KP v novomeškem okrožju 1941–1942, str. 27 in priloga V.; Martin Šlibar, KP, SKOJ in OF v novomeškem okrožju, str. 129.

⁴⁵ A INZ, fasc. 712, Zapisnika seje OOOOF Kočevje z dne 7. 6. 1942 in 6. 7. 1942.

⁴⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2, dok. 88.

⁴⁷ A INZ, fasc. 4, Poročilo 1. bataljona Kočevskega odreda štabu Belokranjskega odreda 4. 9. 1942; Viktor Stopar, ustna izjava 21. 11. 1983.

⁴⁸ A INZ, fasc. 10, Poročilo Dušana Drolca 29. 8. 1942 CK KPS.

⁴⁹ A INZ, fasc. 10, Poročilo Ivana Kristana 9. 9. 1942 CK KPS.

⁵⁰ Ivan Fajdiga, Ivan Špolar, Aktivisti OF kočevsko–ribniško–velikolaškega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 209; A INZ Gradivo za kočevsko okrožje – izjava Vladimirja Nusdorferja; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski, knjiga 1, Ljubljana 1957, str. 10.

valo okrožje Stična–Struge. Razdeljeno je bilo na dva partijska rajona, ki ju je razmejevala reka Krka in sta bila v pogledu organiziranosti OF razdeljena še na podrajone. Prvi rajon je bil rajon Stična, drugi pa Struge (Suha krajina). Za rajon Stična so organizirali tudi RK KPS s sekretarjem Ignacem Kraljem – Jakom. Delo v okrožju je hitro napredovalo tudi po zaslugi aktivistov, ki so spomladi in poleti prihajali v to okrožje iz Ljubljane. V začetku julija se je prej tričlanski OK razširil še za dva člana. Vanj sta bila 5. julija vključena Zvonko Vrečko – Tine Gojčič in Janez Grum – Ovčnikov Janez. Toda že v poletnih mesecih se je OK skrčil na enega samega člana. Vozlja so Italijani internirali, v začetku septembra so ustrelili Gruma, sredi septembra so belogradisti ubili Lojza Kralja, Vrečko pa je v začetku septembra moral na novo dolžnost v Gubčevu brigado. Med ofenzivo je bil ustreljen tudi sekretar stiškega rajona Ignac Kralj.⁵¹

V **grosupeljskem okrožju** je od januarja 1942 vodil partijsko delo okrožni sekretar Ivan Erjavec – Cene s članoma OK Zalko Rode in Ludvikom Staričem. Slednji je bil oktobra 1942 izključen iz partije, v komite pa sta bila vključena Jože Šerjak in Franc Štibernik, vendar ni znano, kdaj točno.⁵²

Na Notranjskem se je partijska organizacija na terenu spomladi 1942 deloma razrahljala. Takrat je bilo nekaj komunistov aretiranih, precej pa se jih je vključilo v partizanske enote. Posledica tega je bila, da so nekateri partijski forumi prenehali obstajati.

V **vrhniškem okrožju** je marca 1942 prenehal z delom logaški RK KPS. Takrat je bil aretiran poleg nekaterih članov KPS tudi rajonski sekretar Ivan Suhadolnik.⁵³ V začetku maja je prenehal z delom borovniški RK, ker je takrat večina članov KPS odšla v partizane, rajonski sekretar Jože Molek – Puntar pa je postal politkomisar Faškarske čete.⁵⁴ Od začetka leta 1942 ni bilo več RK za Vrhniko, ker je delo v tem rajonu usmerjal preko rajonskega aktiva OK, ki se je stalno zadrževal na tem območju.⁵⁵ S tem organizirana partijska dejavnost na terenu ni prenehala in tudi tisti člani, ki so še ostali na terenu, niso ostali brez zvez. Spremenil se je samo način dela v tem smislu, da so po tem času v veliki meri vodili partijsko delo na terenu komunisti iz partizanskih enot.

Neprekinjeno je delal OK KPS Vrhnika. Spomladi 1942 sta ga sestavljala sekretar Stane Kavčič in dr. Cene Logar. Poleti 1942 so ga precej razširili, ko so vanj vključili Adolfa Malavašiča – Zajca, Nandeta Šinkovca – Petlja in Matevža Fortuno – Srnjaka, kot kandidata za člana OK pa Franjo Župančič – Sivko, a je bila že 26. avgusta 1942 aretirana in nato ustreljena.⁵⁶

⁵¹ Radko Polič, Čudežna pomlad, str. 82, 85–87, 128, 144; Tone Ferenc, Zaplenjeno poročilo iz stiškega okrožja, Borec 1988, št. 5.

⁵² Janez Kramar, rajon Slivnica–Žalna, Zbornik občine Grosuplje, X, str. 41; A RS, Gradivo DPO, Življenjepis Ludvika Stariča; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 181.

⁵³ A RS, Gradivo DPO, spominsko gradivo, fasc. 32, Ante Crnica, Rad i razvoj KPS i OF u Logatcu od 1941 do 1943 godine; Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984.

⁵⁴ Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984.

⁵⁵ Nace Voljč, ustna izjava 29. 2. 1984.

⁵⁶ Dr. Cene Logar – Rovtar, Osvobodilni boj v Dolomitih, Borec 1973, št. 6–7, str. 368; Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 83.

Sličen vrhniškemu je bil položaj v cerkniškem okrožju. Tudi tu so nekateri rajonski komiteji postopoma prenehali z delom in je njihove naloge prevzel OK KPS oziroma partijske organizacije v partizanskih enotah. Na Blokah je RK prenehala z delom že pozimi, aprila 1942 je prenehala obstajati viševski RK in so ta rajon priključili rajonu Loška dolina, kjer je bil do italijanske ofenzive sekretar Franc Plos (junija je postal tudi član OK), potem pa je RK prenehala obstajati. V cerkniškem rajonu je sekretarske posle opravljal do ofenzive Lojze Rožej.

OK, ki je bil dokončno formiran junija 1942, je vodil Lojze Mlakar, člana pa sta postala Franc Plos - Lado in Ludvik Lovko - Bobnar, kot kandidat za člana pa je bil vključen Anton Prevec - Dimič.⁵⁷

Iz povedanega sledi, da so se partijske postojanke v prvi polovici leta 1942 v glavnem obdržale tam, kjer so že bile leta 1941, ponekod pa so se tudi razširile, kar še zlasti velja za novomeško okrožje. Za druga okrožja, čeprav zanje nimamo na voljo točnih podatkov o številu članov KPS, pa lahko ocenjujemo, da partijska organizacija v tem času ni beležila izrazitejše rasti, ponekod, npr. v kočevskem okrožju, je celo bistveno nazadovala. Vzrok takšnemu procesu so bili odhodi članov KPS v partizanske enote, aretacije, ustrelitve, v manjši meri pa tudi izključitve članov iz partije. Za ta čas lahko ugotavljamo, da niso bile izkoriščene vse možnosti, da bi izpadle člane nadomeščali z novimi ter da številčnost partijskega članstva ni ustrezala razvejanosti in moči organizacij OF, v katerih so delali številni aktivisti, ki bi po uveljavljenih kriterijih nedvomno lahko postali člani KPS.

Da je bil s takšnim stanjem nezadovoljen tudi sam CK KPS, se je jasno pokazalo na partijskem posvetovanju julija 1942 na Cinku, kjer je med drugim postavil tudi zahtevo po množičnejšem sprejemu v partijske vrste. Vendar se tako zastavljena linija praktično v celi drugi polovici leta 1942 ni mogla izvajati zaradi skoraj štirimesečne sovražne ofenzive v Ljubljanski pokrajini v času od 16. julija do 4. novembra.

Ofenziva sicer ni v tolikšni meri prizadela partijske organizacije, kot je organizacija OF. Zlasti ni bilo med člani partije širših pojavov demoralizacije in bolje so se znali izogibati sovražnikovim udarcem, vendar so bile tudi tu posledice precejšnje. Poleg tega, da so bili nekateri člani ustreljeni ali zajeti, se je del partijskega aktiva moral umakniti v partizanske enote, kamor so se nekateri vključili za stalno in postali borci, drugi pa so kot politični delavci iz in s pomočjo partizanskih enot skušali obnoviti pretrgane zveze in bolj ali manj razbite organizacije. Pri tem je bilo zelo pomembno, da so okrožna vodstva ostala v glavnem neokrnjena, kar je olajšalo odstranjevanje posledic ofenzive. Vendar so tovrstna prizadevanja močno ovirala številne belogardistične postojanke, ki so nastajale med in še zlasti po ofenzivi.

Kakšne so bile izgube partije med ofenzivo, je težko ugotavljati, ker imamo na voljo podatke o stanju partijske organizacije pred ofenzivo samo za nekatera okrožja. Znano pa je številčno stanje po ofenzivi, čeprav kaže, da je nekoliko prenizko ocenjeno. Po poročilu organizacijskega sekretarja CK KPS sredi decembra 1942 je bilo takrat številčno stanje sledeče: Na Dolenjskem (okrožje Bela krajina, Novo mesto, Stična,

⁵⁷ Lojze Mlakar, ustna izjava 2. 2. 1984; Jože Pirc, ustna izjava 8. 2. 1984.

Grosuplje) je bilo okoli 84 članov, na Notranjskem (okrožje Vrhnika, Cerknica, Ribnica in Kočevje) okoli 55 članov, v Ljubljani in njeni oklici okoli 350 članov, v brigadah okoli 280 ter v odredih okoli 130 članov KPS.⁵⁸

Premagovanje posledic ofenzive in ponovna krepitev partijskih organizacij, zlasti od spomladi 1943 dalje

Glede na to, da so člani partije morali po ofenzivi intenzivno politično delovati med prebivalstvom, pobijati belogardistično propagando ter v veliki meri obnavljati in voditi delo odborov OF, je nekako zmanjkalo časa za hitreje obnavljanje in razširjanje partijskih organizacij. Položaj se je izboljšal šele na pomlad 1943, ko so se že pokazali uspehi političnega dela, povezani z uspehi narodnoosvobodilnega gibanja na vojaškem področju. Do tega časa se je ne samo politično, ampak tudi organizacijsko utrdila OF, organizacijsko pa so se začele širiti tudi druge organizacije (SKOJ, Zveza slovenske mladine, Slovenska protifašistična ženska zveza). V teh organizacijah so se oblikovali in potrjevali številni novi kadri, ki jih je partija v nadaljnjem razvoju priregnila v svoje vrste. Tako beleži partijska organizacija od pomladi 1943 dalje ponovni številčni in organizacijski vzpon, kar je trajalo vse do kapitulacije Italije. Seveda se razmere v okrožjih niso istočasno in enako hitro popravljale, saj so bile krajevne razmere od okrožja do okrožja različne. V tistih okrožjih, kjer je bila koncentracija belogardističnih enot velika (grosupeljsko, stiško, vrhniško, cerkniško), kjer so bili pogoji političnega delovanja najtežji, se je tudi partijska organizacija počasneje utrjevala in širila.

Najmanj je okupatorjeva ofenziva prizadela partijsko organizacijo v **Beli krajini**. Tu je bilo konec novembra 1942 v petih rajonih (vzhodnometliški, zahodnometliški, semiški, gradaški in črnomeljski, upoštevana nista viniški in dragatuški rajon) 55 članov in 45 kandidatov KPS.⁵⁹ OK so sestavljali sekretar Ivan Novak, Tone Dvojmoč, Martin Žugelj, Janez Jezeršek in Polde Jelenič-Vinko, ki je bil v komite vključen 15. septembra 1942. Januarja 1943 so vključili v komite Dušana Boleta, od februarja do julija 1943 Nika Belopavloviča, prav tako od februarja do junija 1943 Mico Šlander, konec avgusta 1943 pa še Staneta Šmida.⁶⁰

V vzhodnometliškem rajonu je za Žugljem opravljal sekretarske dolžnosti do julija 1943 Tone Kočever. Takrat je prevzel isto dolžnost za Šmidom v gradaškem rajonu, v vzhodnometliškem pa ga je nasledil ing. Miran Brinar – Joško Jerman.⁶¹ Suhorski rajon je vodil Polde Jelenič, član OK KPS, od jeseni 1943 pa Josip Petric.⁶² Črnomeljski RK je vsaj od junija 1943 vodil Ivan Gusič, vse do takrat pa verjetno član OK Jezer-

⁵⁸ Jesen 1942, dok. 209.

⁵⁹ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo Ivana Novaka 29. 11. 1942, dok. št. 536.

⁶⁰ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje: Niko Belopavlovič, Stane Šmid, Polde Jelenič; A RS, Gradivo DPO, življenjepisa Dušana Boleta in Mice Šlander – Marinko.

⁶¹ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Poročilo RK KPS vzhodnometliški 15. 7. 1943 OK KPS Bela krajina, dok. št. 884; Poročilo OK KPS Bela krajina 20. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2807.

⁶² A INZ, fasc. 749, Poročilo RK KPS Suhor 6. 10. 1943 OK KPS Bela krajina; A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Bela krajina (brez datuma), dok. št. 2816.

šek.⁶³ Sekretar semiškega RK je bil do novembra 1942 Niko Žunič, nato Žan Škrinjar, od jeseni 1943 pa Jože Plut.⁶⁴ V dragatuškem rajonu je bil sekretar Tone Štajdohar. Maja 1943 ga je nasledil Peter Kuzma, ki je to nalogo opravljal še po kapitulaciji Italije.⁶⁵ V viniškem rajonu je sekretarske posle opravljal vse do sredine oktobra 1943 Janez Vitkovič, ko je odšel za sekretarja v rajon Stari trg.⁶⁶ Septembra 1943 so ustanovili še mestni komite KPS Metlika, katerega sekretar je postal Jožef Krštinc.⁶⁷

Nekako v juniju 1943 je OK KPS Bela krajina naslovil na rajonske komiteje posebno okrožnico z naptili za izboljšanje dela rajonskih komitejev in celic. Od njih je zahteval načrtnejše in vestnejše delo, prizadevnejše ideološko izobraževanje ter največjo pozornost razširitvi partijskega kadra, »pri čemer je treba voditi račun o vsakem poedincu, ki je vnet, pošten in aktiven pristaš Osvobodilne fronte«. Posebej je postavil zahtevo po organiziranju mladine in žena, s čimer bi bila vzpostavljena množičnejša osnova za rekrutiranje novih članov in kandidatov KPS.⁶⁸

Nato je partijska organizacija beležila hitro številčno rast. Iz poročila okrožnega komiteja, ki je bilo napisano v juliju ali začetku avgusta 1943, je razvidno, da je bilo takrat v okrožju 97 članov KPS, od tega kar 38 na novo sprejetih, 41 kandidatov za člane KPS ter 17 celic.⁶⁹ Konec avgusta 1943 pa je že bilo 125 članov in 33 kandidatov. Istočasno je bilo v I. in II. bataljonu Vzhodnodolenjskega odreda, ki sta se zadrževala na območju belokranjskega okrožja in katerih – tako kot vse odredne – partijska organizacija je bila pod kompetenco OK KPS, 48 članov in 16 kandidatov.⁷⁰

V kočevskem okrožju so se razmere začele urejevati šele decembra 1942, ko so ponovno vzpostavili okrožno partijsko vodstvo. Na to območje je CK KPS poslal decembra 1942 bivšega sekretarja partijskega biroja II. bataljona Notranjskega odreda, Jožeta Kopitarja – Gregorja, in ga določil za sekretarja. Okrožni komite so določili 17. decembra, vodil ga je Kopitar, člani pa so še bili Ivan Kristan – Fajfa, Polde Knapič in Jakob Pantar.⁷¹ Ko je Kopitar prispel 25. decembra, je v okrožju našel 6 članov in 17 kandidatov KPS, vendar je od tega 3 člane predlagal za izključitev iz partije zaradi nedelavnosti – med njimi tudi Kristana. Ker tudi s Knapičem, ki se je nahajal v Starem Logu, vsaj do sredine februarja 1943 ni bilo mogoče vzpostaviti zveze, sta OK sestavljala le Kopitar in Pantar.⁷²

Sredi februarja 1943 je bilo stanje partije v kočevskem okrožju sledeče: v rajonu Log je obstajala celica s 3 člani, v Starem trgu kanadidatska skupina, v rajonu Mozelj je tudi obstajala kandidatska skupina s 7 člani, v ostalih rajonih pa ni bilo niti članov niti kandidatov KPS. Okrožni sekretar je počasno napredovanje partije utemeljeval s

⁶³ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo RK KPS Črnomelj-okolica 26. 9. 1943, dok. št. 887.

⁶⁴ Rudi Vogrič, Boj Belokranjcev, str. 88.

⁶⁵ A INZ, Gradivo za belokranjsko okrožje – Peter Kuzma.

⁶⁶ A INZ, fasc. 749, Poročilo Janeza Vitkoviča 19. 10. 1943 OK KPS Bela krajina.

⁶⁷ A INZ, fasc. 749, Poročilo MK KPS Metlika 30. 9. 1943 OK KPS Bela krajina.

⁶⁸ A INZ, fasc. 740, Okrožnica OK KPS Bela krajina (brez datuma).

⁶⁹ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Bela krajina (brez datuma), dok. št. 2814.

⁷⁰ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Bela krajina 30. 8. 1943, dok. št. 2810.

⁷¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 175.

⁷² Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 35 in 106.

pomanjkanjem usposobljenega partijskega kadra, s tem, da je moral sam opravljati večino dela, pa tudi z dejstvom, da so bili v okrožju samo trije rajoni kolikor toliko gosto poseljeni, ostali štirje pa zelo redko.⁷³

Okoli 20. maja 1943 so ob prisotnosti sekretarja CK KPS Franca Leskoška OK KPS Kočevje reorganizirali. Sekretar novega OK je bil še naprej Jože Kopitar, člani pa Jakob Pantar, Marija Jordan, Radko Polič, Feliks Razdrih in Štefan Trobiš – Aleš. Komite je v tej sestavi deloval do avgusta 1943, ko so iz njega izključili Pantarja, ki ni zmožeg izvrševati nalog. Kandidat za člana OK je postal sekretar OK SKOJ Viktor Mokorel – Zmago, ki pa nikoli ni postal član, ker je kmalu nato zapustil kočevsko okrožje.

Okrožje je bilo takrat razdeljeno na 7 rajonov, od katerih sta bila Stari Log in Koprivnik skoraj brez prebivalstva in sta praktično obstajala le na papirju. Ostali rajoni so bili: Kočevje, Mozelj, Stari trg ob Kolpi ali Poljanska dolina, Banja Loka in Kočevska Reka. V Mozlju je postal sekretar RK KPS Janez Pirnat, v Starem trgu Peter Romanič, ki je istočasno odgovarjal tudi za rajon Koprivnik, v Banji Loki Ivan Fajfar (od julija 1943 pa Feliks Razdrih, ki je še naprej ostal član OK), v Kočevski Reki Peter Grčar in v Starem Logu Štefan Trobiš. Pred kapitulacijo Italije rajonskega komiteja v Kočevju verjetno ni bilo, čeprav se je tudi tu v avgustu že okreplila partijska organizacija in sta bili konec tega meseca v mestu že dve celici z enajstimi člani. Za politično delo v Kočevju je bil zadolžen rajon Stari Log.⁷⁴

Do naslednjih kadrovskih in organizacijskih sprememb je prišlo na okrožni partijski konferenci 26. septembra 1943. Takrat so v OK kooptirali Dušana Bižala, Feliks Razdrih je bil postavljen za organizacijskega sekretarja OK, rajonski sekretarji pa so bili: v Banji Loki Ivan Kristan, v Kočevski Reki Albert Kovač, v Mozlju Janez Pirnat in v Kočevju Pavla Bradač. Rajonskega komiteja Stari Log ne omenjajo več, rajon Stari trg pa so naslednji dan izročili belokranjskemu okrožju.⁷⁵ S tem se je začasno končal spor med belokranjskim in kočevskim okrožjem, ki se je zaostрил pozimi 1942–1943 ob vprašanju, kateremu okrožju naj ta rajon pripada.⁷⁶

Ena glavnih nalog v maju reorganiziranega OK je bila utrditev šibke partijske organizacije. S postavitvijo rajonskih partijskih vodstev je to nalogo lahko začel načrtnje uresničevati in sredi julija je že lahko poročal, da so v zadnjem času sprejeli v KPS

⁷³ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji., knjiga 5, dok. 174.

⁷⁴ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS: Poročilo OK KPS Kočevje 9. 7. 1943 CK KPS, dok. št. 2741; Poročilo OK KPS Kočevje 12. 8. 1943, dok. št. 2747; Poročilo OK KPS Kočevje 31. 8. 1943, dok. št. 2751. Radko Polič, Čudežna pomlad, str. 232, 244, 248–251. Tu naj opozorim, da Poličevi spomini vsebujejo nekatere netočnosti; avtor npr. navaja, da od konstituiranja OK KPS v maju pa do oktobra (takrat so kočevsko okrožje združili z ribniškimi in velikolaškimi) v OK ni prišlo do nobenih sprememb ter da sta bila prva sekretarja v rajonu Stari trg Milan Megušar, od avgusta 1943 pa Rado Škraba – Gorazd.

⁷⁵ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS, Poročilo OK KPS Kočevje 29. 9. 1943 CK KPS, dok. št. 2754.

⁷⁶ Prvi organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja v tej dolini so se vezali na Belo krajino, v času osvobojenega ozemlja pa so se začeli vezati na kočevsko okrožje. Pozimi 1942–1943 so belokranjski aktivisti želeli ta rajon ponovno vključiti v belokranjsko okrožje, zaradi česar je moral posredovati CK KPS, ki je poudaril, da so tovrstne samovoljne spremembe v nasprotju z disciplino, ki mora vladati v partiji in da se lahko izvajajo teritorialne spremembe samo z vednostjo in odobritvijo CK KPS. Glej Dokumente Ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 93.

14 članov in 22 kandidatov, s tovrstnimi prizadevanji pa so nadaljevali tudi v naslednjih mesecih.⁷⁷

V novomeškem okrožju, kjer je KPS do poletja 1942 doživljala izredno hitro rast, je ofenziva močno prizadela organizacijo in številčno stanje partije. OK je 29. novembra 1942 poročal, da šteje partija 44 članov in 35 kandidatov. V poročilu je vidna posebna skrb za dvig idejno-politične in teoretične ravni po stažu zelo mladega partijskega članstva. Zaradi tega so v OK vključili Maksa Strmeckega - Roka, ki je posebej odgovarjal za vzgojo članstva. Okrožje je bilo še vedno razdeljeno na 6 podokrožij in mesto Novo mesto. Iz poročila je razvidno, da je mesto sekretarja v podokrožju Trebnje prevzel Vekoslav Perpar - Vrbinc, ker so Zorana Dobravca septembra imenovali za namestnika politkomisarja Gubčeve brigade. V podokrožju Trebelno-Mokronog je trenutno vodila delo sama Zora Rupena - Katja, ker sta sekretar komiteja Franci Kocijančič in član komiteja Majcen tudi odšla v vojsko. V podokrožju Šmarjeta, kjer je pred ofenzivo obstajal štiričlanski komite, je bil med ofenzivo sekretar Jože Gregorčič ustreljen, drugi član je zbolel, preostali članici (Mica Koren in Slavka Becele) pa sta se umaknili k partizanom. Tudi v podokrožju Gorjanci je pred ofenzivo obstajal štiričlanski komite, ki naj bi ga do novembra vodil Franc Pirkovič-Črt,⁷⁸ ko je postal politkomisar II. bataljona Vzhodnodolenjskega odreda. V podokrožju Žužemberk-Mirna Peč kaže, da je bil komite razbit, prav tako v podokrožju Toplice, od koder je sekretar Jože Ravbar odšel v partizane, zato so začasno na ta teren poslali članico OK Maro Rupeno. V Novem mestu je bila organizacija na terenu razbita, naprej pa je še delal tričlanski biro na železnici. Po omenjenem poročilu naj bi bile spremembe in žrtve v partijskih vrstah med ofenzivo sledeče: 12 članov in kandidatov KPS je bilo ustreljenih, 20 zaprtih, 10 pa jih je odšlo v partizane.⁷⁹ Verjetno pa so te številke prenizke, zlasti kar zadeva odhode v partizane.

V I. in II. bataljonu Vzhodnodolenjskega odreda je bilo konec oktobra 32 članov in 11 kandidatov, v I. in II. bataljonu Zahodnodolenjskega odreda pa 21 članov ter 16 kandidatov.⁸⁰

Med ofenzivo je prišlo do sprememb tudi v OK KPS Novo mesto. Septembra so Avblja imenovali za politkomisarja Gubčeve brigade, zato je sekretarske posle prevzel Franc Černe - Klemen, člani pa so bili Mara Rupena, Dušan Jereb, Vilma Bebler in nekako od novembra 1942 še Maks Strmecki.⁸¹

Dne 24. decembra 1942 je OK KPS Novo mesto poročal, da so zaradi pomanjkanja partijskih delavcev združili prejšnje partijske rajone (podokrožja) Šmarjeta, Trebelno in Trebnje v en partijski rajon, za sekretarja pa postavili ing. Jožeta Levstika.

⁷⁷ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Kočevje 14. 7. 1943 CK KPS, dok. št. 2743.

⁷⁸ Tu gre verjetno za pomoto. Iz izjav, ki jih je zbral Martin Šlibar je razvidno, da je sekretarsko nalogo tu opravljal Martin Bajc - Grega, ki ga gornje poročilo omenja kot člana podokrožnega komiteja. Tudi sam Bajc izjavlja (A INZ, Gradivo za novomeško okrožje), da je bil sekretar komiteja od njegove ustanovitve v začetku avgusta 1942 pa do 22. 10. 1943, ko se je ponesrečil.

⁷⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 74.

⁸⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 186.

⁸¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 186.

RK Gorjanci je vodil Martin Bajc, v Toplicah Jože Ravbar – Gregor Zemljak, v rajonu Mirna Peč RK še niso ustanovili, za partijsko delo v njem pa je bil zadolžen Jože Pövshe – Podhostnik. V Novem mestu so ustanovili dvočlanski mestni komite z Jožetom Hribarjem na čelu. V okrožju je takrat bilo 12 celic, 5 kandidatskih celic ter 25 kandidatskih in simpatizerskih krožkov. V OK je Černe odgovarjal za partijsko organizacijo, Jereb za OF, Strmecki za agitacijo in propagando, Rupena za delo med ženami in Beblerjeva za mladinsko delo. OK je odgovarjal za partijsko delo tudi v tistih bataljonih Vzhodnodolenjskega in Zahodnodolenjskega odreda, ki so se zadrževali na njegovem območju in v katerih so našli »pravo anarhično stanje«. V bataljonih naj bi vlada la velika zmeda o tem, kdo sploh je član partije, nekateri člani pa niso vedeli, kaj to pomeni. Takšno stanje je bilo gotovo posledica kampanjskega sprejemanja v KPS v partizanskih enotah na osvobojenem ozemlju ter temu sledeče ofenzive, ki je preprečila kakršnokoli politično delo.⁸²

Ko je sredi januarja 1943 Dušan Jereb prevzel delo v poverjeništvu CK KPS in IOOF za Dolenjsko, so namesto njega vključili v OK ing. Jožeta Levstika. Februarja 1943 so iz OK izpadli Vilma Bebler, ki je bila določena za mladinsko delo na celotnem Dolenjskem, začasno Mara Rupena, ki je odpotovala v Bihač na kongres AFŽ, 27. februarja pa je padel Maks Strmecki. Tako sta v OK ostala le še Černe in ing. Levstik.⁸³

RK Trebnje–Trebelno–Šmarjeta je po vključitvi ing. Levstika v OK vodil Jože Kačar. Februarja so začasno ustanovili še skupni RK Toplice–Mirna Peč s sekretarjem Jožetom Ravbarjem. Sredi aprila je bilo v okrožju 66 članov in 33 kandidatov KPS, v OK pa se je takrat že vrnila Mara Rupena. V štirih četah Zahodnodolenjskega odreda, ki so samostojno delovale v okrožju, je bilo 39 članov in 23 kandidatov.⁸⁴

Dne 12. julija je bil OK znova reorganiziran. Sekretar je bil še naprej Černe, člani pa ing. Levstik, Albert Svetina – Erno, Jože Franko in Tončka Majcen. Do naslednjih sprememb je prišlo po kapitulaciji Italije, ko so ing. Levstika in Svetino poklicali na nove dolžnosti, na njuni mesti pa vključili druge člane. Julija so uvedli tudi obvezno članarino za člane partije, katera je za ilegalce znašala 2 liri, za legalce 10 lir ter prispevke za partijski fond v znesku 30 lir mesečno.⁸⁵

Vsaj v času reorganizacije OK julija 1943, mogoče pa že nekoliko prej, so razdružili prej združene partijske rajone. Poslej so sekretarske dolžnosti po rajonih opravljali: v gorjanskem Martin Bajc, v topliškem Jože Ravbar, v trebanjskem Vekoslav Perpar, v žužemberško–mirnopoškem Franc Somrak, v trebelsko–mokronoškem Anton Sašek –

⁸² Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 193; Zoran Hudales, Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1973, str. 405.

⁸³ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 142, 203. Dušan Jereb navaja v poročilu 11. 2. 1943 (dok. 142), da je bil do januarja 1943 član OK tudi Bogdan Osolnik, vendar gre tu verjetno za neprecizno formulacijo. Osolnik se z gotovostjo spominja, da je bil član OOOF in ne član OK (Bogdan Osolnik, ustna izjava l. 6. 1984).

⁸⁴ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 148 in knjiga 6, dok. 68.

⁸⁵ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS, Poročila OK KPS Novo mesto 13. 7. 1943, 16. 9. 1943 in 1. 10. 1943, dok. št. 2701, 1426, 1420.

Ante, od septembra dalje Jože Gašperšič, v šmarješkem Jože Kačar - Kantor, v novomeškem Jože Hribar - Anže in v železničarskem Jože Zagorc - Dolski.⁸⁶

Avgusta 1943 je partija v novomeškem okrožju postala že precej številčna. Medtem ko je bilo v sredini meseca v okrožju 79 članov in 54 kandidatov, je do konca meseca avgusta njeno število naraslo kar na 137 članov in 45 kandidatov.⁸⁷

Bolj izjemoma kot praviloma so v novomeškem okrožju v partijskih podokrožjih ustanavljali tudi rajonske komiteje KPS. Tako so konec maja ali začetek junija 1942 v okviru podokrožja Trebelno-Mokronog ustanovili RK KPS Trebelno, ki ga je vodil Franci Kolar. Pozno jeseni 1942 so ustanovili RK KPS za gabrovsko območje v trebanjskem podokrožju in ga je vodil do oktobra 1943 Franc Sotlar - Dado Gregurc. Konec poletja 1943 pa so ustanovili še RK KPS Mokronog. Sekretar je bil Jože Gašperšič - Matija.⁸⁸

Novembra 1942 so ustanovili novo ribniško-velikolaško okrožje. OK KPS so imenovali 1. novembra v sestavi: sekretar Matija Maležič - Ciril, Ignac Voljč - Fric in Ivan Fajdiga. Okrožje so razdelili na ribniški in velikolaški rajon. V ribniškem rajonu, kjer sta delala Maležič in Fajdiga, so bili konec novembra 3 člani KPS (celica Travnik) in 8 kandidatov, medtem ko v velikolaškem rajonu, kjer je delal Voljč, partijske organizacije še ni bilo.⁸⁹

Za ribniški rajon so že konec decembra 1942 ustanovili štiričlanski RK, katerega sekretar je postal Feliks Razdrih - Stane. Takrat sta delovala kandidatska krožka v Ribnici in Nemški vasi, nekaj kandidatov je bilo v Sodražici, v Loškem potoku pa je delovala celica, vendar so organizacijsko utrjevanje kakor partijsko delovanje nasploh močno ovirale pogoste sovražne blokade in patrole.⁹⁰ Medtem pa v velikolaškem rajonu še ni bilo možnosti za postavitvev komiteja, saj je še v januarju 1943 bil na terenu samo en član KPS.⁹¹

Maja 1943 je sekretarsko mesto v ribniškem RK prevzel Vence Drobnič, ker je Razdrih odšel v kočevsko okrožje. Takrat so bili v rajonu poleg članov RK še 4 člani in 10 kandidatov KPS. V velikolaškem rajonu do tega časa ni bilo partijskih postojank in so šele v tem času sprejeli prve 4 kandidate v severnem delu rajona (Želimlje, Turjak, Golo). Poleg tega je OK ustanovil še partijsko celico na kurirski karavli točke 11. Ker v okrožju ni bilo na voljo niti takšnega kadra, ki bi lahko uspešno deloval v rajonskem merilu in sistematično vzpostavljaj osnovne partijske organizacije, se je OK obrnil na CK KPS s prošnjo, da mu pošlje vsaj sekretarja za velikolaški rajon. Le-ta je

⁸⁶ Tončka Majcen, Spomini na borbo, Dolenjski list, 2. 4. 1959, št. 13; A INZ, Gradivo za novomeško okrožje - izjava Marjete Pirjevec; A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Novo mesto iz druge polovice septembra 1943 CK KPS, dok. št. 2715.

⁸⁷ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Poročilo OK KPS Novo mesto 15. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 750; Poročilo OK KPS Novo mesto 31. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2712/a.

⁸⁸ Zoran Hudales, Občina Trebnje v NOB, str. 142, 143, 361, 585.

⁸⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 94 in 120.

⁹⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4 dok. 206.

⁹¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 72 in 125.

potem junija poslal v velikolaški rajon partijskega delavca iz Ljubljane Jova Rajakoviča.⁹²

Franc Popit, ki se je maja 1943 zadrževal v tem okrožju kot poverjenik CK KPS za Notranjsko, je bil z obstoječim stanjem nezadovoljen. Menil je, da gledajo partijski aktivisti precej sektaško na sprejem kandidatov v partijo, saj so bili vsi v kandidaturo sprejeti že decembra 1942. Kljub temu, da so s svojim delom dokazali, da zaslužijo popolno zaupanje in sprejem v članstvo KPS, so vse predolgo ostajali kandidati. Ozko gledanje partijskih aktivistov je bilo opaziti tudi glede sprejemanja novih kandidatov. Centralnemu komiteju je Popit poročal, da imajo v okrožju »odbore OF, AFŽ, zaupnike. Torej ljudi, ki so bili v času najhujšega okupatorskega in belega terorja pripravljeni delati z nami, ljudi, ki imajo vse pogoje, da se jih sprejme kot kandidate, pa jih držijo izven Partije.

Pokazal sem jim, če hočemo, da bomo spravili OF v nov polet, moramo okrepiti Partijo z novimi silami, moramo takoj prekiniti s staro prakso in potegniti najboljše tovariše iz terenskih odborov in AFŽ in zaupnike v Partijo, sistematično ustvarjati partijska jedra, ki bodo povedla široke mase s svežim elanom v borbo za osvoboditev našega naroda.«

Popit je opozoril tudi na pomanjkljivosti v metodah dela OK KPS s terenskimi partijskimi organizacijami, ki so se odražale v tem, da članom KPS okrožni komite ni dajal konkretnih nalog in sistematične pomoči, temveč jih je prepuščal samim sebi, sam pa se je preveč ukvarjal z drobnimi problemi. Da bi delo potekalo hitreje in nadržteje, je Popit zadalžil OK, da redno mesečno sklicuje aktiv najagilnejših partijcev okrožja, kjer bodo obravnavali politično situacijo in delo partije v okrožju.

V istem pismu je Popit poročal, da je 21. maja obnovil RK KPS Barje, ki je bil razbit februarja 1943, ko so belogardisti ubili sekretarja RK Lada Majcna in članico Zoro Majcen. Omenjeni rajon je do razbitja spadal v zunanje ljubljansko okrožje, katerega pa so v februarju 1943 razformirali zaradi otežkočenega političnega delovanja ob vzpostavitvi številnih belogardističnih postojank v okolici Ljubljane. Sekretar obnovljenega RK Barje je postal Ivan Primic - Jakič, rajon pa so vključili v ribniško-velikolaško okrožje. V barjanskem rajon je bilo skupno 9 članov KPS, od katerih so tri že poslali v partizane. Rajon so vključili v imenovano okrožje zaradi možnosti vzpostavljanja ugodnejših zvez z okrožnim centrom, bil pa je še naprej odgovoren za vzdrževanje zvez z Ljubljano.⁹³ Kmalu po konstituiranju RK Barje je sekretar postal Ivan Jevc - Čufi.⁹⁴

V začetku julija 1943 je v okrožju prišlo do novih sprememb. Dotedanji član OK Ignac Voljč je odšel na novo dolžnost v vrhniško okrožje, sekretar RK Ribnica je postal Gorše Mirko - Iztok in postavljen je že bil RK za velikolaški rajon s sekretarjem Rajakovičem. V tem času so poleg Barja okrožju priključili še rajon Dobrepolje-Stru-

⁹² Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 7, dok. 86; A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Pismo CK KPS 18. 6. 1943 OK KPS Ribnica-Velike Lašče, dok. št. 1621.

⁹³ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 7, dok. 87; Življenjepis Lada in Zore Majcen, Ljubljana v ilegali, knjiga 3, Ljubljana 1967, str. 396.

⁹⁴ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Življenjepis Ivana Primca in Ivana Jevca.

ge, vendar niti s prvim niti z drugim rajonom okrožno vodstvo še ni vzpostavilo stikov. V okrožju je takrat bilo brez upoštevanja stanja v novo priključenih rajonih, kjer pa so bile partijske pozicije šibke, 21 članov in 21 kandidatov KPS. Avgusta so Rajakoviča premestili v grosupeljsko okrožje in ga je zamenjal Janez Kožar - Prajer.⁹⁵

Sredi avgusta je bilo v okrožju skupaj z okrožno komisijo VOS in varnostno grupo že 51 članov in 25 kandidatov. Najugodnejši je bil položaj v ribniškem rajonu, na katerega je odpadlo kar 29 članov in 5 kandidatov, najtežji pa v rajonu Dobrepolje-Struge, kjer sta bila samo 1 član in 1 kandidat. Tudi v barjanskem rajonu je bilo samo 6 članov, v velikolaškem pa 3 člani in 18 kandidatov.⁹⁶

Ker je ribniško-velikolaško okrožje s priključitvijo dveh rajonov bilo zelo razseženo, je CK KPS 26. avgusta odredil, da se okrožje razdeli na samostojno ribniško in samostojno velikolaško okrožje ter da se okrožna partijska foruma številčno okrepi. Pod velikolaško okrožje sta poslej spadala velikolaški in barjanski rajon, za člane OK KPS pa je CK predlagal sledeče: sekretar Ivan Jevc - Čufi, Janez Kožar - Prajer, Nika Ložar - Ančka in Anton Škril. Novemu OK je še naročil, naj postavi rajonska komiteja za Velike Lašče in Barje, slednji pa naj vzpostavi zvezo z OK v Ljubljani.

Ribniško okrožje je poslej obsegalo rajone Loški Potok, Sodražica-Ribnica in Dobrepolje-Struge. OK KPS so sestavljali Matija Maležič kot sekretar, Janez Fajdiga, Karol Mikulič in Stane Ilc - Krištof.

Ob tej priliki je CK ocenil tudi dotedanje delo okrožnega komiteja. Menil je, da je komite zanemarjal živ stik z osnovnimi partijskimi organizacijami in s tem nezadovoljivo utrjeval partijsko organizacijo na terenu, da je premalo populariziral partijo kot voditeljico narodnoosvobodilne borbe in da dela ni prenašal na legalne ljudi. Za bodoče delo je naročil, da naj tiste komuniste, ki niso pokazali aktivnega dela, pošljejo v partizanske enote ter smelo sprejemajo v članstvo vse tiste, ki to glede na delo zaslužijo.⁹⁷

Sekretar RK Ribnica-Sodražica je bil še naprej Mirko Gorše, v rajonih Dobrepolje-Struge in Loški potok pa so začeli postavljati kandidatske skupine šele po kapitulaciji Italije.⁹⁸

V velikolaškem okrožju, ki je bilo končno razdeljeno na 4 rajone in ne na 2, kot je bilo prvotno predvideno, so začeli rajonske komiteje z izjemo Barja vzpostavljati šele po kapitulaciji Italije. Sekretar barjanskega komiteja je za Jevcem postal Rado Škraba - Gorazd, turjaškega rajona Herman Gale, medtem ko je v velikolaškem rajonu še sredi oktobra obstajala samo štiričlanska kandidatska skupina, v rajonu Rob pa do oktobra še ni bilo nobenega kandidata ali člana.⁹⁹

⁹⁵ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Poročilo OK KPS Ribnica-Velike Lašče 8. 7. 1943 CK KPS, dok. št. 2833; Poročilo OK KPS Grosuplje 27. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2733.

⁹⁶ ARS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Poročilo OK KPS Ribnica-Velike Lašče 17. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2837.

⁹⁷ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Pismo CK KPS 26. 8. 1943 OK KPS Ribnica-Velike Lašče, dok. št. 1623; Pismo CK KPS 26. 8. 1943 OK KPS Velike Lašče, dok. št. 1624.

⁹⁸ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Dopisa OK KPS Ribnica 20. 9. 1943. CK KPS, dok. št. 2846 in konec septembra 1943 CK KPS, dok. št. 2848.

⁹⁹ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Velike Lašče 14. 10. 1943 CK KPS, dok. št. 2842; Ivan Jevc, ustna izjava 7. 6. 1984.

Italijanska ofenziva in oborožen nastop bele garde sta močno prizadela stiško okrožje, kjer je od okrožnega vodstva ostal samo Radko Polič, razbit pa je bil tudi stiški RK. Tudi število članov partije se je prepolovilo. Medtem ko je bilo v okrožju pred ofenzivo 22 članov in 23 kandidatov, je v sredini novembra 1942 bilo v okrožju skupno le še 24 članov in kandidatov. Med ofenzivo jih je 5 padlo, 7 jih je bilo zaprtih, 2 sta se predala, 5 jih je odšlo v partizane. Vendar po ofenzivi ni bilo nobenih izgledov za utrditev razbitih organizacij, ker so to preprečevale številne belogardistične postojanke. V okrožju tudi ni bilo nobenih partizanskih enot, ki bi dajale zaščito aktivistom, zato so se ti zadrževali pri partizanskih enotah izven okrožja.¹⁰⁰

Konec septembra 1942 so se sicer skušali aktivisti stiškega okrožja skupno z aktivisti grosupeljskega okrožja, ki so prav tako morali v avgustu zapustiti okrožje, vrniti na delo v omenjeni okrožji, toda položaj je bil nevzdržen. Stiški aktivisti so se lahko zadrževali le v severnem delu okrožja med mejo in železnico. To območje so skušali organizirati kot rajon Stična, ozemlje med železnico in reko Krka kot rajon Krka, ozemlje južno od nje kot rajon Suha krajina. Ko so tudi vsa prizadevanja, da bi v okrožje prišla kakšna partizanska enota, ostala brez odziva, se je aktiv v začetku novembra premestil k partizanskim enotam v novomeško okrožje, od koder so potem posamezniki občasno odhajali v okrožje k zaupnikom.

Januarja 1943 so Poliča na zahtevo organizacijskega sekretarja CK KPS Borisa Kraigherja razrešili funkcije okrožnega sekretarja. Kraigher je menil, da Polič dela ni opravljal zadovoljivo in da je po italijanski ofenzivi minilo že preveč časa, oziroma da težje razmere ne morejo več opravičevati trajnejšega zastoja v organizacijskem delu. Mesto okrožnega sekretarja je nato prevzel Bogdan Osolnik, dotedanji politični delavec v novomeškem okrožju. Njegova naloga je bila, da razišče razmere v okrožju, obnovi razbite politične organizacije ter postopoma vzpostavi politične forume. Delo v okrožnem merilu je vodil politični aktiv, ki so ga sestavljali Bogdan Osolnik, Radko Polič, Jože Slapničar, Slavko Kovačič, Karel Sagadin, Angel Venturini, Pepca Zajc in drugi, iz katerega naj bi se v doglednem času med drugim formiral tudi OK KPS.

Da bi delo v okrožju lažje obvladovali, so okrožje razdelili na tri podokrožja kotčasne teritorialno-politične enote, pri čemer niso prenašali izkušenj iz novomeškega območja, saj so bili motivi formiranja podokrožij v stiškem okrožju ravno nasprotni motivom, ki so narekovali ustanovitev podokrožij v novomeškem okrožju. Če so podokrožja v novomeškem okrožju ustanavljali spomladi 1942 iz potrebe, da bi okrožni forumi lažje obvladovali zelo razvejano partijsko in frontno organizacijo, so v stiškem okrožju predstavljala le začasen način dela aktivistov, da bi te organizacije sploh lahko obnovili, pri čemer so upoštevali različne možnosti delovanja v posameznih predelih okrožja. Še najboljši pogoji za politično delo so bili v stiškem podokrožju, kjer se je tudi zadrževal del okrožnega aktiva in kjer so lahko najprej obnovili organizacije, druga območja pa so lahko pokrivali v glavnem le z legalci. Težji je bil položaj v podokrožju med železnico in Krko, kjer so delali preko legalcev, ki so občasno vzdrževali

¹⁰⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 75.

stike z vodstvom v stiškem podokrožju. Najtežje je bilo v Suhi krajini, kamor je bilo možno priti le z južne strani, iz baze 14.

Kot ni bilo okrožnih forumov, praviloma tudi ni bilo podokrožnih. V podokrožnih so delovali aktivni pod vodstvom vidnejših aktivistov, razen v stiškem podokrožju, kjer so februarja 1943 ustanovili RK (oz. podokrožni) KPS Stična–Št. Vid s sekretarjem Karlom Sagadinom – Boštjanom, vendar so bili vsi trije njegovi člani (Sagadin, Plankar, Dremelj) maja 1943 vključeni v novo formirani OK KPS Stična. V Suhi krajini je aktiv vodil Polič, po odhodu v kočevsko okrožje aprila 1943 pa Angel Venturini – Mitja, ki je tu že prej delal skupaj s Poličem. V podokrožju Krka je bila zelo delavna Pepca Zajc.

Po zboru aktivistov OF na Pugledu, kjer je Osolnik dobil smernice od predstavnikov IOOF in CK KPS, so proti koncu maja sestavili OK KPS Stična in hkrati tudi OOOE¹⁰¹ Za sekretarja OK so določili Slavka Kovačiča, za člane pa Karla Sagadina (sekretar OOOE), Jožeta Plankarja – Vejo (odgovoren za VOS), Jožeta Slapničarja – Vanjo (mladinsko delo), Pepco Zajc – Karo (delo z ženami) in Jožeta Dremlja. OK je v tej sestavi delal do septembra 1943.¹⁰²

Rajonskih komitejev v obravnavanem obdobju v stiškem okrožju ni bilo. Te so začeli ustanavljati šele po kapitulaciji Italije. Iz dokumentov iz julija in avgusta 1943 je sicer razvidno, da se je Karel Sagadin podpisoval kot sekretar podokrožnega komiteja KPS Stična, Angel Venturini pa kot sekretar podokrožnega komiteja KPS Suha krajina. Imenovana sta bila dejansko odgovorna za partijsko delo na teh dveh območjih, vendar iz njunih poročil ni razvidno, da bi obstajala podokrožna komiteja. Tudi kratki partijski delavci zatrjujejo, da podokrožni komiteji niso obstajali.¹⁰³

Delo v stiškem okrožju se vse do jeseni 1943 ni moglo polno razviti in je partijska organizacija vseskozi ostajala šibka. Še konec septembra 1943 je bilo v okrožju le 13 članov in 14 kandidatov KPS.¹⁰⁴

Enako težaven položaj je bil po veliki italijanski ofenzivi v **grosupeljskem okrožju**. Okrožni sekretar Ivan Erjavec je v poročilu 22. avgusta 1942 ugotavljal, da italijansko nasilje, stroga kontrola in pojavi bele garde močno otežujejo delo. Med ofenzivo so bili ubiti 4 člani in nekaj kandidatov, precej jih je bilo zajetih, tako da se je uspelo obdržati le slabi četrtini članov. Nekaj so jih zaradi oportunitizma izključili.¹⁰⁵

Tudi poročilo iz sredine decembra 1942 je zelo kritično slikalo položaj v okrožju, kjer so bili ljudje zaradi močne prisotnosti bele garde precej ustrahovani, zbegani in so nekateri vse bolj jasno izražali direktno odklonilen odnos. V razmerah, ko so bile že ogromne težave pri pridobivanju zaupnikov OF, ni bilo nikakršnih izgledov za usta-

¹⁰¹ Radko Polič, Čudežna pomlad, str. 145, 146, 151, 182, 183; Bogdan Osolnik, Z ljubeznijo skozi surovi čas, Ljubljana 1989, str. 147–161.

¹⁰² Slavko Kovačič, Aktivisti OF grosupeljsko– stiškega okrožja, Domicili v slovenskih občinah, str. 121; Ustni izjavi Slavka Kovačiča in Bogdana Osolnika 1. 6. 1984.

¹⁰³ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS: Pismo Sagadina 25. 7. 1943 CK KPS, dok. št. 2824; Pismo Venturinija 28. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2726. Ustni izjavi Slavka Kovačiča in Bogdana Osolnika 1. 6. 1984.

¹⁰⁴ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS, Poročilo OK KPS Stična 27. 9. 1943 CK KPS, dok. št. 2827.

¹⁰⁵ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 51.

navljanje partijskih organizacij. Okrožje so sicer razdelili na tri rajone, ki so bili razmejeni po železnicah Škofljica–Stična in Grosuplje–Velike Lašče, vendar v njih ni bilo mogoče organizirati nikakršnih rajonskih vodstev. V začetku januarja 1943 se je partijska organizacija omejevala le na štiričlanski OK in še na dva člana KPS. OK so sestavljali Ivan Erjavec, Jože Šerjak, Franc Štibernik in Zalka Rode. Poslednji trije so že 11. marca 1943 padli zaradi izdajstva. Delo v okrožju je bilo vse preveč odvisno od direktnega osebnega dela članov OK, ker ni bilo celic in rajonskih komitejev, na katere bi se v razmerah težavnega gibanja po terenu moralo prenesti del nalog. Sredi februarja 1943 je sekretar poročal, da je en član KPS padel ter da so sprejeli 2 nova člana in 4 kandidate, a je bil zelo skeptičen glede nadaljnega širjenja partijske organizacije.¹⁰⁶

Od marca do avgusta 1943, kaže, da okrožnega komiteja ni bilo in je delo v okrožju vodil samo sekretar Erjavec. V drugi polovici avgusta 1943 je postal okrožni sekretar Jovo Rajakovič, dotedanji sekretar RK Velike Lašče. Erjavec je kot sekretar OOOOF še naprej bil član OK KPS. Partijska organizacija je še konec avgusta 1943 štela komaj 10 članov, ki so bili vsi ilegalci in so morali v glavnem delati na utrjevanju organizacij OF.¹⁰⁷

Ker se je ob kapitulaciji Italije Rajakovič težje ponesrečil, je njegove naloge deloma prevzel Erjavec, potem je začasno sekretarstvo opravljal Sergej Kraigher, 13. oktobra 1943 pa je CK KPS na to mesto imenoval Franca Kimovca – Žigo, dotedanjega člana OK KPS Ljubljana.¹⁰⁸

Zarezo v rasti partijske organizacije je italijanska ofenziva povzročila tudi na Notranjskem, to je v vrhniškem in cerkniškem okrožju. Sekretar vrhniškega okrožja Stane Kavčič je 12. avgusta 1942 poročal inštruktorju CK KPS Francu Popitu, da je položaj v okrožju zaradi okupatorjevih požigov in bele garde neugoden, da je narodnoosvobodilno gibanje organizacijsko precej razbito, ker so prejšnji funkcionarji večinoma odšli v partizane, pri novih pa da se opaža strah pred italijansko ofenzivo in bližajočo se zimo. Glede partije je poročal, da je kader iz prejšnjega leta v glavnem v ilegali ter da je na terenu še 13 legalcev. Zaradi neaktivnosti in oportunitizma sta bila dva člana izključena. V Dolomitskem odredu sta takrat v obeh bataljonih obstajala bataljonska partijska biroja.¹⁰⁹

Mesec dni kasneje je Kavčič poročal, da je bila mreža KPS zaradi rekrutacij v partizanske enote in aretacij v avgustu precej razbita. Iz okrožja se je nahajalo v partizanih 16 partijcev, od katerih so že trije padli, 10 jih je bilo v zaporih, 7 jih je ostalo na terenu, 2 sta bila ustreljena in 6 so jih izključili zaradi pasivnosti in oportunitizma. Okrožje so na novo razdelili na 6 rajonov in prešli k načrtnemu sprejemanju v partijo.

¹⁰⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 181 in knjiga 5, dok. 32, 153.

¹⁰⁷ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Grosuplje 27. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2733.

¹⁰⁸ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS: Poročilo OK KPS Grosuplje 13. 9. 1943 CK KPS, dok. št. 2736; Poverilnica CK KPS za Franca Kimovca 13. 10. 1943, dok. št. 1658. Slavko Kovačič, Aktivisti OF grospeljsko-stiškega okrožja, str. 122.

¹⁰⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 35.

Pri novih kandidaturah so posvečali pozornost srednjim kmetom in obrtnikom, še zlasti pa ženskam. Kandidatov je bilo že 20 in 21 članov skupno s sedmimi organizatorji. Celic je bilo 5 in ustanovili so RK KPS Vrhnika. Ustanovitev ostalih pet rajonskih partijskih vodstev je bila predvidena za čas po sprejemu kandidatov v članstvo KPS. OK KPS je posvečal pozornost izgrajevanju članov, utrditvi discipline, dvigu avtoritete posameznih forumov ter borbi proti sektaštvu, ki se je pojavljalo zaradi netačnega poznavanja situacije, kakor tudi zaradi »mladostnega temperamenta« članov, ki se je izražal v prenegljenosti in ambicioznosti. Ugotavljal je tudi, da je sodelovanje okrožnega komiteja s partijskim birojem 1. in 2. bataljona Dolomitskega odreda slabo.¹¹⁰

Zaradi številnih sprememb v okrožju, ki so jih povzročale aretacije in mobilizacije, je okrožno vodstvo kmalu spoznalo, da nameravane razdelitve okrožja v šest rajonov zaradi pomanjkanja kadrov ne bo mogoče izpeljati. Zato je v novembru 1942 okrožje razdelilo na tri rajone: I. rajon za območje Borovnica - Preserje - Rakitna, II. rajon za Vrhniko in Horjul z okolico in III. rajon za Logatec z okolico. V vseh treh rajonih so postavili rajonske komiteje. Člani OK so si delo razdelili tako, da je Malavašič odgovarjal za OF, dr. Logar za horjulski teren, agitacijo in propagando ter politično delo v I. bataljonu Dolomitskega odreda, Kavčič pa je vodil in kontroliral partijsko delo v celotnem okrožju in II. bataljonu Dolomitskega odreda. Politkomisar II. bataljona Dolomitskega odreda Franc Trček - Ovsov pa je postal kandidat za člana OK KPS. V okrožju je bilo takrat 11 celic, 28 članov in 8 kandidatov. Istočasno je odred štel 53 članov in 24 kandidatov.¹¹¹ Drugih članov OK poročilo z 22. novembra 1942 ne omeinja več, čeprav sta tako Šinkovec kot Fortuna še naprej delala na tem terenu.

Medtem ko se je KPS ob koncu leta 1942 konsolidirala predvsem v vrhniškem in horjulskem rajonu, je težji udarec doživela v borovniškem rajonu, ko sta 14. decembra 1942 zaradi izdaje padla sekretar RK KPS Anton Zalar-Žan in še eden član, tretji član pa je bil zajet.¹¹²

Ko je januarja 1943 dotedanji sekretar OK KPS Vrhnika Stane Kavčič prevzel sekretarstvo v PK SKOJ za Slovenijo, ga je v vrhniškem okrožju nasledil dr. Logar. Aprila 1943 so odpoklicali še dr. Logarja (poslali so ga na Primorsko), zato je sekretarstvo prevzel Adolf Malavašič - Zajc, julija 1943 pa Ignac Voljč - Fric.¹¹³ Ob občasni odsotnosti sekretarjev je bil namestnik Franc Trček.¹¹⁴ Tu velja posebej poudariti, da so se razmere v vrhniškem okrožju od pomladi 1943, ko so se partizanske enote umaknile iz Dolomitov, zelo poslabšale ter da je postalo politično delo ob močnih pozicijah bele garde bistveno težje.

¹¹⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 83.

¹¹¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 88.

¹¹² Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 221; Karel Grabeljšek, Vrhnika in okolica v boju za svobodo, str. 78; Stanko Petelin - Vojko, Krajevna skupnost Podpeč-Preserje v NOB, Ljubljana 1983, str. 232-239.

¹¹³ Dr. Cene Logar-Rovtar, Osvobodilni boj v Dolomitih, Borec 1973, št. 8-9, str. 476; A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Vrhnika 31. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2792.

¹¹⁴ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 7, dok. 70; A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo Franca Trčka 20. 9. 1943 CK KPS, dok. št. 2797; Franc Trček, ustna izjava 3. 2. 1984.

Ker sta poleti 1943 sestavljala okrožni komite samo Malavašič in Voljč, ga je CK KPS 26. avgusta 1943 sklenil razširiti. Vanj sta bila vključena še Jože Molek – Puntar in Ivan Kržič – Pajk. Istočasno je okrožnemu komiteju naročil, da mora preveriti, ali vsi člani KPS res sodijo v partijske vrste, da mora pozvati vse partijske organizacije in člane na aktivno delo, s čimer bo eliminiran delno prisoten oportunistem, da mora povečati čut odgovornosti za delo, dvigniti politično raven članov, pritegovati v partijo in prelagati delo na legalne ljudi, dvigati nove kadre in sprejemati v KPS predvsem iz vrst delavstva. Menil je, da bodo ti ukrepi presekali organizacijski zastoj v okrožju.¹¹⁵

Poleti 1943 so vrhniško okrožje končno razdelili na šest rajonov: Vrhnika, Borovnica, Logatec, Rovte, Dobrova in Horjul. V vseh rajonih so obstajali rajonski komiteji, razen v Rovtah. Tudi za rovtarski rajon so ustanovili RK KPS, vendar sta dva njegova člana prestopila k četnikom. Novo postavljenemu komiteju pod vodstvom Jožeta Moleka pa je bilo gibanje na tem terenu onemogočeno, zato se je zadrževal pri okrožnem vodstvu v okolici Vrhnike in od tam vzdrževal stike s posameznimi zaupniki, medtem ko partijske organizacije v tem rajonu ni bilo. V celotnem okrožju je bilo sredi avgusta 1943 50 članov in 8 kandidatov KPS.¹¹⁶

Sekretarji posameznih rajonskih komitejev od jeseni 1942, ko so te forume obnovili, so bili sledeči: vrhniškega je od jeseni 1942 do septembra 1943 vodil Ignac Voljč – Drčar.¹¹⁷ Borovniški je po razbitju v decembru 1942 začasno prenehal obstajati, a so ga februarja 1943 obnovili. Sekretar je postal Anton Gradišnik – Janoš, ki je to dolžnost opravljal do smrti 23. 9. 1943 in ga je nasledil Jože Molek–Puntar.¹¹⁸ Logaški RK je ves ta čas vodil Franc Popit – Župančev.¹¹⁹ V rajonu Horjul jeseni 1942 RK še niso ustanovili, temveč je partijsko in frontno organizacijo skupaj vodil dr. Logar in od aprila 1943 Viktor Korenčan – Polh. Ti dve funkciji sta se ločiti šele poleti 1943, ko so tudi za ta rajon ustanovili KR KPS, katerega je vodil Viktor Korenčan.¹²⁰ Vendar še v avgustu, ko je RK že nesporno obstajal, na terenu ni bilo nobene celice. Maja 1943 so vrhniškemu okrožju priključili rajon Dobrova, ki je prej spadal v zunanje ljubljansko okrožje. Sekretar RK je bil od konca leta 1942 pa do kapitulacije Italije Kocjan Kmetič – Edvard Eržen, ki je nasledil Alojza Erbežnika.¹²¹ Rovtarski rajon so formirali poleti 1943, rajonskega komiteja pa praktično ni bilo mogoče ustanoviti.¹²²

Prav tako je velika italijanska ofenziva oslabilala partijsko organizacijo v cerkniškem okrožju. Oktobra 1942 so to okrožje razdelili na tri partijske rajone in v njih

¹¹⁵ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS, Pismo CK KPS 26. 8. 1943 OK KPS Vrhnika, dok. št. 1601.

¹¹⁶ A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS, Poročilo OK KPS Vrhnika 17. 8. 1943 CK KPS, dok. št. 2790.

¹¹⁷ A RS, Gradivo DPO, Življenjepis Ignaca Voljča.

¹¹⁸ Rudolf Hribernik–Svarun, Dolomiti v NOB, Ljubljana 1974, str. 76, 77; Terezija Traven, Revolucionarna pot borovniških komunistov, Komunist, 29. 8. 1963, št. 35.

¹¹⁹ Rudolf Hribernik–Svarun, Dolomiti v NOB, str. 424, 517; Karel Leskovec, Križpotja, knjiga 1, Ljubljana 1971; A RS, Gradivo DPO, fond KPS–ZKS, Poročilo RK KPS Logatec 14. 9. 1943 CK KPS, dok. št. 2794.

¹²⁰ Rudolf Hribernik–Svarun, Dolomiti v NOB, str. 424, 425; Glej op. 116.

¹²¹ Rudolf Hribernik–Svarun, Dolomiti v NOB, str. 425, 514; Kronika NOB terenov Tržaška cesta–Kozarje in »Lado Miklavc« Vič, Brdo, Vrhovci, Ljubljana 1971, str. 19–22.

¹²² Glej op. 116.

ustanovili partijske komiteje. Konec oktobra je bilo v rajonu Cerknica-Begunje (imeovali so ga tudi Grahovo-Rakek) 5 članov in 7 kandidatov KPS; tričlanski komite je vodil Franc Mlakar - Robert. V rajonu Bloška planota je tričlanski komite vodil Jože Tekavec, na terenu pa so bili še 3 člani in 3 kandidati. Štiričlanski RK za Loško dolino, ki je bil ustanovljen 1. oktobra 1942, je vodil Franc Levec - Bogo in v rajonu sta delovala še 1 član in 1 kandidat.¹²³

Cerkniški OK je odgovarjal tudi za partijsko organizacijo v I. in II. bataljonu Notranjskega odreda ter v Poliškem (Slivniškem) bataljonu. V začetku decembra 1942 je bilo v teh treh bataljonih brez 1. čete II. bataljona Notranjskega odreda 43 članov in 20 kandidatov.¹²⁴

Dne 12. januarja 1943 je cerkniški OK poročal, da obstaja v Loški dolini samo RK, medtem ko partijske organizacije na terenu ni. Tudi v bloško-vidovskem rajonu so poleg RK obstajali samo 3 kandidati in 1 član. V cerkniškem rajonu, kjer je sekretarstvo prevzel Franc Pirc - Jovo, so bili 4 člani in 10 kandidatov.¹²⁵ Maja 1943 je Pirc odšel v partizane. Sekretarstvo cerkniškega RK je do jeseni 1943 prevzel dotedanji član bloškega RK Jože Žnidaršič - Nace.¹²⁶

OK KPS Cerknica so jeseni 1942 sestavljali sekretar Lojze Mlakar - Ljubo Skalar, Franc Plos - Lado, Ludvik Lovko - Vinko Bobnar in kandidata za člana OK Anton Pirc - Dimač ter Jože Koščak - Krištof Novšak. Ko je Plos jeseni odšel v Poliški bataljon, je bil nekaj časa še vedno član komiteja, konec leta 1942 pa mu je članstvo zaradi neaktivnosti ter sektaškega zadržanja prenehalo in so v komite kot člana sprejeli Jožeta Koščaka.¹²⁷ Maja 1943 je zaradi sektaštva članstvo prenehalo tudi Ludviku Lovku.¹²⁸ Za člana so sprejeli dotedanjega kandidata Antona Prevca, ki pa je že naslednji mesec prevzel obveščevalno delo v okrožju, zato so ga razrešili članstva v OK. Član OK je nato postal Jože Tekavec - Pepe Sorok.¹²⁹ Neposredno po kapitulaciji Italije so v komite vključili še sekretarja OK SKOJ Matijo Knapa - Pirmana.¹³⁰

Sekretar bloškega RK je po odhodu Tekavca postal Mirko Vesel.¹³¹ V loškem rajonu je sekretarstvo od marca 1943 opravljal Stanko Bavec in od julija Franc Strle - Štefan.¹³²

V okrožju je bilo v začetku julija 1943 17 legalnih in 13 ilegalnih članov ter 14 kandidatov KPS, od katerih je bil samo eden v ilegali.¹³³ Dne 2. julija 1943 je okrožni

¹²³ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 143 in 174; Lojze Mlakar, ustna izjava 2. 2. 1984.

¹²⁴ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 132.

¹²⁵ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 49.

¹²⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 7, dok. 34; Lojze Mlakar, ustna izjava 2. 2. 1984.

¹²⁷ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 132 ter knjiga 5, dok. 56; Lojze Mlakar, ustna izjava 2. 2. 1984.

¹²⁸ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 7, dok. 34 in 87.

¹²⁹ Jože Tekavec, Dnevi preizkušnje, str. 288; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 7, dok. 160.

¹³⁰ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Cerknica 23. 9. 1943 CK KPS, dok. št. 2782.

¹³¹ Jože Tekavec, Dnevi preizkušnje, str. 288.

¹³² Lojze Mlakar, ustna izjava 2. 2. 1984.

¹³³ A INZ, fasc. 719, Poročilo OK KPS Cerknica 2. 7. 1943 CK KPS.

komite poslal rajonskim komitejem okrožnico z navodili, kako izboljšati in okrepiti organizacijsko in vzgojno delo. Rajonske komiteje je zadolžil za redno sestajanje tako partijskih kot drugih organizacij, za sprotno reševanje tekočih vprašanj, za redno pošiljanje poročil okrožnemu komiteju, za utrditev in razširitev partijske organizacije itd.¹³⁴ Vendar je okrožni sekretar še konec avgusta ugotavljal, da je pri vseh rajonskih komitejih opažati premalo samostojnosti v delu, kar je gotovo vplivalo tudi na počasnejšo rast partijske organizacije.¹³⁵

Kot je že bilo ugotovljeno, so bili partijski okrožni komiteji na ozemlju, ki ga je okupiral italijanski okupator, v začetku neposredno vezani na CK KPS. Ta se je stalno zadrževal v Ljubljanski pokrajini, zato so okrožni komiteji lahko sorazmerno redno z njim vzdrževali zveze in za razliko od drugih pokrajin ni bilo potrebno ustanovljati pokrajinskih partijskih forumov. Potreba po ustanovitvi nekega vmesnega organa med okrožji in CK KPS se je prvič pokazala po odhodu vodstva narodnoosvobodilnega gibanja iz Ljubljane meseca maja oziroma dokončno v začetku julija 1942. Takrat so ustanovili poverjeništvo CK KPS, ki je odgovarjalo za notranje in zunanje ljubljansko okrožje. Istočasno je svoje poverjeništvo ustanovil tudi IOOF. Odločitev o ustanovitvi ljubljanskega poverjeništva je gotovo izhajala iz posebnega pomena, ki ga je imela Ljubljana za narodnoosvobodilno gibanje. Tu so se namreč še naprej zadrževala vodstva posameznih sektorjev partijske in frontne dejavnosti, partijske in druge organizacije so bile tu zelo številne, trdna zasidranost narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani je še naprej imela velik politični in materialni pomen za celotno gibanje in nenazadnje, Ljubljana je bila središče okupatorja ter središče sredinsko in narodnoosvobodilnemu boju nasprotnovalno razporejenih Slovencev. Zaradi pomembnih nalog ljubljanske organizacije, ki so imele tudi splošno slovenske razsežnosti, je CK KPS želel imeti direkten pregled nad njihovim izvajanjem. Ker določene naloge niso bile v okviru običajnih kompetenc okrožnih komitejev, je CK formiral iz vrst izkušenih partijskih delavcev t. i. poverjeništvo.

Po končani veliki italijanski ofenzivi je CK ustanovil poverjeništvi tudi za Dolenjsko in Notranjsko, tokrat z namenom pospeševanja konsolidacije partijske in frontne organizacije.

Za poverjenika na Dolenjskem je 18. decembra 1942 imenoval Dušana Jereba – Štefana, ki je istočasno postal sekretar poverjeništva IOOF. Kot partijski poverjenik je moral skrbeti predvsem za utrditev partije na terenu, ki je poslej spadal pod dolenjsko poverjeništvo, to je v belokranjskem, novomeškem, stiškem in grosupeljskem okrožju.¹³⁶ Ni pa natančno znano, kdaj je CK imenoval svojega poverjenika za Notranjsko. Iz pisma člana IOOF, Jožeta Rusa, 15. septembra 1942 je razvidno, da so takrat že razmišljali o ustanovitvi poverjeništva za Notranjsko. Kot predstavnika KPS so vanj predvideli Franca Popita – Jokla, s katerim pa Rus še ni dobil zveze.¹³⁷ Do ustanovitve

¹³⁴ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, dok. št. 2772.

¹³⁵ A RS, Gradivo DPO, fond KPS-ZKS, Poročilo OK KPS Cerknica 30. 8. 1943, CK KPS, dok. 2776.

¹³⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 179 in 180.

¹³⁷ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 88.

poverjeništa, katerega sekretar je postal Popit, je prišlo verjetno v oktobru, kajti v poročilu 2. novembra 1942 Popit že omenja poverjenišvo, daje poročilo o stanju partijske organizacije v vrhniškem in cerkniškem okrožju ter sporoča, da odhaja v ribniško in kočevsko okrožje. Ta štiri okrožja so namreč spadala pod notranjsko poverjenišvo.¹³⁸

Naloga poverjenikov je bilo stalno vzdrževanje stikov z okrožnimi partijskimi vodstvi, nadzorovanje in usmerjanje njihovega dela, nudenje pomoči posameznim partijskim organizacijam ter redno seznanjanje CK s stanjem na terenu.

Partijski poverjenik na Dolenjskem je bil do smrti 12. marca 1943 Jereb. Nato je CK imenoval za partijskega poverjenika dotedanjega člana poverjenišva IOOF za Dolenjsko Bogdana Osolnika, ki je do takrat v poverjeništvu predstavljal sokolsko skupino, čeprav je že bil član KPS. Osolnik je opravljal to nalogo do kapitulacije Italije, ko je prevzel sekretarstvo v Upravni komisiji, sicer pa sta poverjenišvi za Dolenjsko in Notranjsko takrat prenehali obstajati.¹³⁹

Na Notranjskem je bil ves čas sekretar poverjenišva IOOF in hkrati partijski poverjenik Franc Popit. Konec leta 1942 ali prve dni januarja 1943 je CK nameraval vključiti v poverjenišvo tudi Staneta Kavčiča, toda takrat so ga na hitro imenovali za sekretarja PK SKOJ za Slovenijo in Kavčič te funkcije ni prevzel, niti ni bil seznanjen s prvotnimi načrti CK.¹⁴⁰ Nato je CK še v januarju 1943 imenoval za člana poverjenišva dotedanjega partijskega sekretarja zunanjega ljubljanskega okrožja Alberta Svetina – Erna.¹⁴¹ Svetina je kot partijski poverjenik deloval na Notranjskem do sredine leta 1943, ko je postal član OK KPS Novo mesto. Po njegovem odhodu je ostal kot partijski poverjenik na Notranjskem samo Popit.

Reševanje organizacijskega vprašanja KPS na Dolenjskem in Notranjskem v obravnavanem obdobju, to je od začetka vojne do jeseni 1943, kaže torej na več ali manj konstantno skrb za ohranjanje in nadaljnjo izgradnjo strukture partijskih organizacij, čeprav je res, da se je le-ta zaradi neugodnih objektivnih okoliščin, neambicioznosti same KPS in pomanjkanja ustreznih navodil mestoma omejevala bolj na reševanje vprašanj okoli partijskih forumov kot na sistematično izgradnjo mreže osnovnih postojank KPS. Vendar lahko v splošnem ocenjujemo organizacijska prizadevanja kot uspešna, še zlasti če primerjamo položaj v Ljubljanski pokrajini s položajem v ostalih pokrajinah Slovenije. Okrožjem na Dolenjskem in Notranjskem je z eno samo kratkotrajnejšo izjemo uspelo zagotavljati večjo ali manjšo kontinuiteto okrožnih forumov ter s tem prisotnost KPS na terenu, in to celo v najbolj kritičnem trenutku, ki ga predstavlja čas velike italijanske ofenzive v drugi polovici leta 1942. Partije v glavnem niso obremenjevali usodni vdori okupatorja v njene vrste ter izdajstva v sami KPS, kar je bilo značilno za partijske organizacije na nemškem okupacijskem območju. Kakorkoli izpadle člane je lahko relativno hitro nadomeščala z novimi.

¹³⁸ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 4, dok. 6.

¹³⁹ Bogdan Osolnik, *Z ljubeznijo skozi surovi čas*, str. 166, 167, 203.

¹⁴⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 22; Stane Kavčič, ustna izjava 18. 4. 1984.

¹⁴¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 5, dok. 94.

Glede sprejemanja novih članov je veljalo splošno poudarjeno načelo, da predstavlja odločujoč kriterij sprejemanja že izkazano požrtvovalno in uspešno delo posameznika v narodnoosvobodilnem gibanju, aktivnost pa je bila tudi pogoj, da je posameznik, ki je že bil član KPS, članstvo tudi obdržal. Zato v kriznih obdobjih, ki so nastopila ob večjih okupatorjevih uspehih, pa tudi že ob samem prehodu k oboroženemu boju, ko je delavnost iz objektivnih, včasih pa čisto človeških vzrokov popustila, niso tako redke množičnejše izključitve zaradi t. i. oportunitizma. Ta je bil v obravnavanem obdobju na Dolenjskem in Notranjskem sploh glavni vzrok izključevanj, čeprav ne smemo zanemarjati tudi drugega vzroka, to je izključevanja zaradi sektaštva, ki ni bilo tako množično, je pa praviloma že zajemalo višji sloj partijskih delavcev. Pri sprejemanju novih članov je kljub deklarirani širini brez omejitev in z enim samim pogojem vendarle prisotno prizadevanje, da se v KPS zagotovi ustrezna socialna struktura. V tem smislu niso osamljena navodila, da je potrebno v KPS sprejemati predvsem delavce, male in srednje kmete, s čimer se posredno (včasih tudi direktno) izraža zadržan odnos do ostalih slojev. Za razliko od nekaterih drugih pokrajin (npr. Primorska in delno Gorenjska) se v Ljubljanski pokrajini ne poudarja neodločilnost svetovnonazorske opredelitve članov KPS, vendar tudi ni eksplicitnega ateističnega pogojevanja.

Dalje je značilno, da se KPS v svojem delovanju naslanja predvsem na domače kadre, oziroma imamo opraviti le s premeščanjem v okviru Ljubljanske pokrajine, nikoli pa ni bila v tako neugodni situaciji, da bi bila odvisna od pomoči od drugod.

O utrjevanju organizacijskih pozicij partije govori med drugim dejstvo, da se je število okrožij od predvojnih treh do konca obravnavanega obdobja dvignilo na devet, tekom leta 1943 pa skoraj vsa območja pokrijejo tudi rajonski komiteji KPS. Če je bilo na Notranjskem in Dolenjskem ob pričetku vojne skupno okoli 175 članov KPS, jih je bilo poleti 1943 približno 440 ter okoli 160 kandidatov, čeprav so bili pogoji za številčno rast ugodnejši in je doseženo številčno stanje v precejšnji meri rezultat prizadevanj od pomladi 1943 dalje. Očitno je, da je CK KPS vsaj v določenih razdobjih premalo insistiral na tem vprašanju, da okrožna vodstva ponekje niso bila dovolj samoiniciativna in da so nekatera težko prelamljala s prakso predvojnega dolgotrajnega preverjanja bodočih članov.

Vida DEŽELAK-BARIČ

 ORGANISIERUNG DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI SLOWENIENS IN UNTERKRAIN
 UND INNERKRAIN 1941–1943

 Z u s a m m e n f a s s u n g

Unterkrain und Innerkrain zählten zu denjenigen slowenischen Landschaften, für die zu Beginn des Jahres 1941 ein schwächer umspannenes Netz der Parteiorganisationen charakteristisch war, was noch besonders für das gesamte Innerkrain und den nördlichen Teil des Unterkrains gilt. Im Unterschied zu den Landschaften aber, die bei der Okkupation unter das deutsche Besatzungsgebiet kamen, erlebte die Parteiorganisation auf dem Gebiet, welches der italienische Okkupator besetzte, im Jahre 1941 keine wesentlichere Einbußen, sondern nützte bei milderem Okkupationssystem sowie schlechterer Vorbereitung italienischen Okkupators bequemere objektive Voraussetzungen für die eigene Organisationsstärkung aus. Auf diese Weise wurden bis Ende des Jahres 1941, bzw. bis zu Beginn des Jahres 1942 mit der Parteiorganisation mehr oder weniger systematisch fast das gesamte Unterkrain und Innerkrain gedeckt. Das Organisationswachstum drückte sich im Anstieg der Parteimitgliederzahl aus, in der Gründung neuer Zellen, Kreise, schrittweise auch neuer Bezirke und im Zusammenhang damit auch der Kreise- bzw. Bezirksforume.

Für die Zeit des befreiten Gebiets im Frühjahr 1942 ist es charakteristisch, daß die KPS insgesamt keine größere Entwicklung zu verzeichnen hatte, obwohl dafür günstige Voraussetzungen gegeben waren. Der Grund für eine solche Lage sind teilweise massive aber auch Mangel entsprechender Anweisungen seitens des Zentralkomitees der KPS, sowie mangelhafte Selbstinitiative der Parteiforume im Außendienst.

Die große italienische Offensive in der zweiten Hälfte des Jahres 1942 bedeutete auch für die Parteiorganisation einen stärkeren Einschnitt, wurden doch zahlreiche Mitglieder verhaftet, erschossen oder kehrten in Partisaneneinheiten zurück, davon betroffen waren aber auch einige Parteikomitees. Was jedoch die Kreiskomitees betrifft, können wir feststellen, daß außer einem, keines ganz zerstört war. Dies erleichterte die Konsolidation der Verhältnisse nach Beendigung der Offensive, obwohl die Beseitigung der Folgen nach der Offensive vom Kreis zu Kreis verlief, abhängig vom Gewicht des Verlustes während der Offensive sowie der Intensität der Anwesenheit »weißgardistischer« Einheiten. Im Allgemeinen können wir feststellen, daß die Parteiorganisation seit Frühjahr 1943 wieder einen Organisationsaufstieg erlebt, was bis hin zum Herbst 1943 andauert.

Das Ergebnis der Organisationsbestrebungen im behandelten Zeitraum war wie folgt: zu Kriegsbeginn waren in Innerkrain und Unterkrain ungefähr 175 Mitglieder der KPS, im Sommer 1943 wuchs die Zahl der Mitglieder im Außendienst auf ungefähr 40 Mitglieder sowie ungefähr 160 Kandidaten der KPS. Im Frühjahr 1941 existierten in Unterkrain 4 Kreise, in Innerkrain gab es noch keinen, während bei der Kapitulation Italiens in beiden Landschaften 9 Kreise waren und fast alle Gebiete waren bereits auch durch Bezirkskomitees der KPS gedeckt.